

КУІВ КИЇВ

Журнал Літератури і Мистецтва

4

1952

ЛИПЕНЬ
СЕРПЕНЬ

JULY
AUGUST

К И Ї В

ЖУРНАЛ ЛІТЕРАТУРИ Й МИСТЕЦТВА
Літературно-Мистецького Товариства в Філадельфії
Виходить що два місяці

Ч. 4.

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 1952

РІК III.

Видає і редагує **Б. Романенчук**, при активній співпраці **П. Андрусєва**, **П. Мєгика**, **С. Гординського**, **Б. Кравцева**. Обкладинку рисував **Святослав Гординський**.

З М І С Т

Рай Лапіка — Підпілля • Дороті Паркер — Вальс • М. Куліш — Народний Малахій • Г. Лашенко — Каменистий верх • Гр. Лужницький — Любов і політика княжки руської і королеви чеської • Яр. Пастернак — Трипілля — Мексико • Рецензії • З бібліографічних мандрювань • Рай Лапіка • Camera obscura.

Передрук за дозволом редакції.

К Y I W

No. 4

JULY-AUGUST, 1952

VOL. III.

The Ukrainian Literary and Art Magazine. Published Bi-monthly by
Ukrainian Literary and Art Society of Philadelphia. Editor **Bohdan Romanenchuk**. Subscription: \$3.50 a year. Single copy 60 cents.

Entered as second class matter at the Post Office at Philadelphia, Pa.

Річна передплата \$3.50 — Окреме число 60 ц.

Address: **KYIW 859 N. Franklin St., Philadelphia 23, Pa.**

Tel. **WA-2-1273**

Printed by "AMERICA", 817 N. Franklin Street, Philadelphia 23, Pa.

digitized by ukrbiblioteka.org

П і д п і л л я

ДРАМА З ДІЙ УКРАЇНСЬКОГО РЕЗИСТАНСУ

Переклад І. Шанковського

Всі права передруку застережені.

Драма одержала першу нагороду від „Нортон Галлері Плеєрс“ у Вест Палм-Біч на Флориді. Виставлена вперше 10-16 лютого 1952 у Палм-Біч з великим успіхом.

Д І Я І.

Сцена 2.

Бункер два місяці пізніше. Невелика ялинка прикрашена паперовими витинками і ланцюжками стоїть на столі. Рівні купи паперу, нагромаджені по однім боці друкарської машини, значно зменшились, і другі, надрукованих вже матеріалів, вирости по другому боці. Стіни бункера прибрані свіжо-друкованою літературою, як теж рисунками: чорнилом, вуглем і водяними фарбами. Деякі політишенні слідні в бункері, зроблені неможливими, роботярцями людьми. Там є військовий коц на шнурі понад взходом у тунель, полицки над ліжками, великий стіл зроблений із колод в одному куті, де складена надрукована література. Ручно вирізана скрипка і смичок висять на стіні. Скрипка ще не має струн, а смичок без волосіння. „Патетична Соната“ Чайковського звучить кілька хвилин перед і по піднесенні завіси.

ТРУШ працює при друкарській машині і настіває колядку. ШУМСЬКИЙ пише рукою при своєму письмовому столі. ЛУКА пише на машинці до писання на своєму ліжку. Машинку він держить на колінах.

ТРУШ (співає якусь колядку).

ЛУКА (не перестаючи писати на машинці): Жахливо фальшуеш. Воно звучало б далеко краще на цій скрипці, навіть без струн.

ТРУШ: Микола, мабуть, таки роздобуде десь струни і волосіння до смичка.

ЛУКА: На Святвечір, мабуть, ні.

ТРУШ (тримає надруковану сторінку): Ця річ нам вдалася з усіх інших, що ми робили цієї зими. Вона надрукована на кожному нашому виданні. Слухай:*

„Заповіді підпільної газети. Я твій довірений приятель, що в умовах жорстокої сталінсько-большевицької окупації приходжу сказати тобі слово правди, розповісти про Україну і світ, порадити, що маєш робити і як боротися за кращу долю. Не лякайся мене, бо про тебе я нікому не скажу, але пам'ятай:

— За видавання і кольпортаж мене твої товариші-друзі кладуть свої голови і тому бережи мене, як ока в голові!

— Обережно мене читай, у полі, або в кімнаті при закритих дверях і вікнах, тихо чи шепотом, щоб ворог не бачив і дурень не чув.

— Читай швидко і другому передай, бо на мене ждуть тисячі таких, як ти, і тому злочином є затримувати мене!

— З хати до хати, з рук до рук!

— Передай мене лиш тим, до яких маєш довір'я, і які, як і ти, по прочитанні передадуть мене далі.

* Написано Палідович-Карпатським, головним редактором „Ідея і Чин“, який був убитий німцями в 1944 році.

— Знищити мене можеш лише тоді, коли ворог наступає, а заховати вже нема часу; інакше — шануй мене, бо я йду будити народ до великого революційного діла — будувати Українську Самостійну Соборну Державу.

Слава Україні!“

ЛУКА: Не зле. Хто це написав?

ТРУШ (*подає Луці папір*): Ви ж написали, два роки тому.

ЛУКА (*жартівливо кидає папером на нього*).

ШУМСЬКИЙ (*не підносить голови від писання*): Котра година?

ТРУШ: Чверть на шосту.

ШУМСЬКИЙ: Щось Микола запізнився.

ЛУКА: Правдоподібно мусів чекати на кур'єра.

ТРУШ: Дивує мене, чого б то Генерал посилав когось двісті кілометрів в середині зими.

ШУМСЬКИЙ: Це будуть, безсумніву, недобрі вістки.

ЛУКА: Можливо, що Злучені Держави Америки дали відповідь на його звернення.

ШУМСЬКИЙ: Якщо дали — то „Голос Америки“ її передав би.

ТРУШ (*Саркастично до Луки*): Може Генерал посилав якісь матеріали до твоєї нової книжки. Чи ти маєш вже назву для неї?

ЛУКА: „Чому Америка спинить Сталіна?“

ШУМСЬКИЙ: Ви повинні закінчити її того місяця, щоб ми ще мали змогу надрукувати її і зшити. (*Сміється*) Або Америка буде мусити зачекати до слідуючої зими. (*Він встає, йде до стола, заложеного видрукованою літературою. Числить матеріали із скирти паперу і робить записки*) Ну, покищо ми випереджуємо плян нашої шраці.

ТРУШ: А скільки зроблено?

ШУМСЬКИЙ (*Перевіряє записник*): Двадцять тисяч листівок... три тисячі копій „Самостійности“... сорок тисяч карикатур... шістдесят дві тисячі контрибуційних розписок.

ЛУКА: Чи думаєте, що інші підпільні друкарні роблять стільки ж?

ШУМСЬКИЙ: Мабуть так. Якщо тільки двадцять процент, як звичайно, будуть викриті ворогом — ми зможемо весною засипати країну підпільною літературою.

ТРУШ: Свята вечера... гм... що ж ви поставите на стіл замість традиційних дванадцяти страв?

ЛУКА і ШУМСЬКИЙ: Вуджене сало, фасолю й картоплю!..

ТРУШ: А от, Тарас має для вас несподіванку. Останньої ночі на стійці він зловив зайця.

ЛУКА (*Підноситься, щоб додати ще деякі прикраси до ялинки*): Досягнення Тараса ніколи не перестануть дивувати мене.

ТРУШ: Розуміється, що завчав мав зломану ногу.

ШУМСЬКИЙ: Підчас служби на стійці, що?

ТРУШ (*Збентежено*): Друже командир, я не повинен згадувати про це.

ШУМСЬКИЙ: Нічого. Ще два місяці карного призначення в бункері акуратно будуть товаришити йому аж до закінчення зими.

ТРУШ: Він навіть почистив і зварив його, заки здав мені.

ШУМСЬКИЙ: Так от що дразнило мене ніздрі підчас сну. Ну він же буде і насолоджуватись зайцем, бо до села він цієї ночі не піде.

ЛУКА (*Сміється*): Він написав уже тридцятьчотири сонети для Марії. Ви таки випустіть його, а то він знищить нам увесь папір.

ШУМСЬКИЙ: Абсолютно ні. Інакше він не доживе до часу, щоб набратися хоч трохи глузду.

ТРУШ: Командире, я настільки забобонний, що хочу відложити дещо з вечері для Юрка. Існує стара бойківська легенда, що на Свят-вечір...

ШУМСЬКИЙ: Ні, вони зловили його. Так як і Маргоса.

ЛУКА: Він міг піти на північ.

ШУМСЬКИЙ: Два місяці минуло вже з того часу. Ми вже чули б щонебудь про нього дотепер. Одинока надія на те, що ні він, ні доктор Маргос не зломилася під тортурами.

ЛУКА: О, доктора не зломлять.

ШУМСЬКИЙ: Сам чорт вирікся б себе в їх руках... ми вже давно повинні були залишити бункер.

ЛУКА: Ет, коли б не сніговія... але ми не одержали нічого алярмуючого з села.

ШУМСЬКИЙ: Ми довіряємо занадто багато людям.

ЛУКА: Якщо б вони зайшли до села — Тетяна повідомила б нас.

ШУМСЬКИЙ: Вони так само добре могли б надійти зі сходу.

ЛУКА: Очевидно, ні один з них не проговорився, бо ми все ще тут. Тому не тривожтесь, командире і приготуйтеся зараз до певного роду непорозуміння.

ШУМСЬКИЙ: Прошу??

ЛУКА: Цієї ночі я йду до села!

ШУМСЬКИЙ (*Лавідно*): Чи з рукою все в порядку?

ЛУКА: Вже два тижні.

ШУМСЬКИЙ (*Неприємно*): Тоді з головою не все. Вони ж стережуть кожної дороги.

ЛУКА: Я обіцяв Тетянi.

ШУМСЬКИЙ: Я пустив Маргоса проти могого переконання і він попався в засідку. Це тільки рука Вожа в тому, що Микола й Тарас висмикнулися. Я не можу дозволити вам іти. Микола принесе незабаром усі вістки, які вони мають там в селі.

ЛУКА: Я мушу бачити свою дитину.

ШУМСЬКИЙ: На другий тиждень, коли вони не будуть такі чуйні.
(*Алярмовий дзвінок... раз... двічі*)

ТРУШ: Це мабуть Микола і кур'єр. Подивлюся. (*Труш накидає шинелю на плечі, бере ППС і виходить через тунель*)

ЛУКА (*Вибирає малі пакуночки з мішка і кладе під ялинку*): Таня передала це Трушем останнього місяця під ялинку. (*Читає імена*) Труш... Микола... Тарас... Мені... Що це може бути? (*Торкає пакуночок*) Ах так, навушники... а це для вас. Мабуть тютюн... (*Нюхає*) А-а-а... і де це Таня добула тютюну. Господь знає скільки вона мусіла за нього заплатити.

ШУМСЬКИЙ (*Чемно*): Мені дуже прикро, друже Луко. Але за унцію тютюну я не можу ризикувати вашим життям.

ЛУКА: Ну от... (*Підносить два останні пакунки*) Це для доктора Маргоса... а це для Юрка. Принайменше Таня ще не стратила надії... Ю р к о ! ! !

(*Юрко, тонкий, тендітний дев'ятинадцятилітній юнак. Він напів замерзлий і вкритий снігом. Він має на собі советську пілотку і шинелю. Без зброї. Труш іде вслід за ним*)

ШУМСЬКИЙ: Ю р к о ! ! ! (*Шумський стійжить вперед, щоб обняти його, але Юрко виминає його й іде до стола*)

ЮРКО: Я перемоклий. Дайте мені скинути цю мокру одіж.

ШУМСЬКИЙ (*Помагає йому розібратись*): Що сталося?

ЮРКО: Я втік. Шість днів уже пробиваюся сюди.

ЛУКА: Чи ти прийшов через село?

ЮРКО: Ні, із сходу.

ТРУШ: Маєш щастя, що знайшов нас серед сніговії.

ЮРКО: Я щасливий, що сніговія почалася. Я не міг позбутися погоні аж до сьогоднішнього ранку.

(Вони допомагають йому скинути одяг: чоботи, шкарпетки і дають напиться вина)

ШУМСЬКИЙ: Де ж вони тебе зловили?

ЮРКО: Це сталося саме тоді, коли ви мали надійти. Я запізнився трохи, заки дійшов до печери, де ми ховаємо припаси. Коли я розглядався за запискою Тетяни — вони оточили печеру. Я вирвався і побіг у напрямі бункера, щоб їхні стріли вас остерегли.

ТРУШ: Ми чули їх.

ЮРКО: Я навіть був би втік, але мені затявся автомат.

ШУМСЬКИЙ: Що далі?

ЮРКО: Вони взяли мене до своєї централі в Самбірщині. Але це був тільки початок.

ШУМСЬКИЙ: Що ж вони робили?

ЮРКО *(Підносить пальці)*: Ви знаєте, що вони робили.

ШУМСЬКИЙ: А тоді що?

ЮРКО *(Стає істеричним, як пригадує)*: Якщо б вони змогли продовжувати — я став би божевільним, або загинув би. Але вони робили все перерви, щоб дати мені змогу повертатися у нормальний стан. Вони пропонували мені цигарки, добрий харч, лікер. І коли я відмовлявся говорити — вони наново починали мучити.

ШУМСЬКИЙ: Що ти їм сказав?

ЮРКО: Тільки це, що я був в УПА.

ШУМСЬКИЙ: Куди ішли припаси, що ти купував?

ЮРКО: До Чорного Лісу.

ШУМСЬКИЙ: Від кого була записка, що ти маєш зустріти нас?

ЮРКО: Все, що було в записці, це: „Зима починається в п'ятницю вечором“. Це означало, що ви прибудете тоді. Я сказав їм, що ця записка від воєни УПА, який пішов на Схід, у Київщину.

ШУМСЬКИЙ: Де вони тримали тебе ті два місяці? *(Вимінюється поглядами з Трушем)*

ЮРКО: Вони водили мене з села до села, щоб я пізнавав наших людей.

ШУМСЬКИЙ: Де?

ЮРКО: Я не пригадую. Майже весь час я був півпритомний.

ШУМСЬКИЙ: Чи вони питали про мене?

ЮРКО: Очевидно.

ШУМСЬКИЙ *(Підкреслено)*: Як вони знали, що я твій батько??

ЮРКО: Гадаю, що я сказав їм, коли не зміг уже довше терпіти.

ШУМСЬКИЙ: Дайте йому сухе вбрання. *(Лука допомагає Юркові одягатися, а питання падають даліше)* Чи ти пізнав когось з наших людей?

ЮРКО: Так.

ШУМСЬКИЙ: Чи ти видав когонебудь з них?

ЮРКО: Я... я... не думаю.

ШУМСЬКИЙ *(Різко)*: Чи ти, певний, що ні?

ЮРКО: Як я можу бути певний. Я майже не пригадую собі, що я робив, чи говорив.

ШУМСЬКИЙ: Чи ти бачив доктора Марґоса?

ЮРКО: Так. В Самбірщині на другий день рано після того, як мене зловили. Він виглядав дуже шобитий.

ШУМСЬКИЙ: Чи він тебе пізнав?

ЮРКО: Він не дав знаку, але сказав жарт до вартівника... „зломана щелепа“, і все... я знаю, що він пізнав мене.

ШУМСЬКИЙ: Жарт? Про що?

ЮРКО: Він запитав вартівника, чи він чув цей жарт, як канібал переходив попри брата в лісі.

ЛУКА: І що вартовий?

ЮРКО: Він сказав: „Ні, скажи мені“.

ШУМСЬКИЙ: Росіяни!.. Він повинен був розказати їм цей про мигдалки. *(Іде до портрету Коновальця, що на стіні. Довга павза)* Коли вони вбили його?

ЮРКО: Він ще жив, але виглядав жахливо, коли я бачив його востаннє.

ШУМСЬКИЙ *(По довгий виміні поглядів з Трушем)*: Ти бачив його щераз?

ЮРКО: Так. Кілька днів перед тим, як я утік.

ШУМСЬКИЙ: Де?

ЮРКО: В Струмівій, на північ звідси.

ШУМСЬКИЙ: Що вони хотіли?

ЮРКО *(Втомлено)*: Вони хотіли, щоб я пізнав його і потвердив його приналежність до УПА.

ШУМСЬКИЙ *(Вимінює погляди з Трушем)*: Чому ж вони підозрівали його? Він був у селянському одягу.

ЮРКО: Він не мав документів.

Шумський іде вправо по сцені, до Юрка, бере його і повертає до себе)

ШУМСЬКИЙ *(Ніжно, лагідно)*: Сину мій, чи ти зрадив його?

(Довга павза)

ЮРКО: Так...

(Алярмовий дзвінок дзвонить два рази)

ЛУКА *(Коли Труш пригтовляється, щоб іти)*: Я піду. Приготуй вечерю. *(Він іде в тунель, вбравши перед тим шинелю і взявши автомат. Шумський починає ходити по бункері, не дивиться на сина. Юрко, його погляд понурий, очі спущені вниз, іде за сцену, щоб кінчити вбиратися. Лука повертається з Миколою і старшим чоловіком. Це отець Гонта, кур'єр, виснажена, сильно збудована постать в одязі селянина)*

ШУМСЬКИЙ *(Бере його в обійми)*: Отче, ви дрожите всім тілом. *(Отець Гонта не може відповісти. Шумський дає йому вина)* Ви, мабуть, мали нелегку полторож.

ОТЕЦЬ ГОНТА *(Жадібно ковтає напитек, важко дихає)*: Дякую, Командире. Ви мабуть не знаєте, як помагає напитек старій людині.

ШУМСЬКИЙ: *(Проводить його до стола)*: Сідайте, отче, і загрийтеся.

ОТЕЦЬ ГОНТА: О ні, це не від холоду я так... *(Сідає. Вони дивляться на нього)*

ШУМСЬКИЙ: Марґос??

ОТЕЦЬ ГОНТА *(Тихо)*: Сьогодні Різдво Христове — то ж вони розп'яли його на хресті.

(Довга мовчанка)

ШУМСЬКИЙ: Де??...

ОТЕЦЬ ГОНТА: При кінні села, де кінчається головна дорога. Я знайшов його, коли чекав на Миколу. Через небувалу заметіль не було там нікого. Після того, як побачив Тетяну, я пішов до нього. Він мусів бути ще живий, коли вони прибивали його. Кров замерзла в нього на руках і ногах. Над ним прибили напис українською мовою: „Хто поважиться зняти цього бандита — буде розстріляний“.

ШУМСЬКИЙ: Чи ви поховали його?

ОТЕЦЬ ГОНТА: Я боявся, що тіло заміноване.

ТРУШ: Я піду.

ЛУКА: Я можу піти цієї ночі.

ШУМСЬКИЙ: Ні. На це тільки вони розп'яли його там, щоб приманити когось із нас... Які вістки приносите, панотче?..

ОТЕЦЬ ГОНТА: Генерал Чупринка посилав свої найкращі побажання. (*Відворює з пам'яті, його очі навіє замкнені*) Одержано вістку, що МВД готується почати велетенську облогу, щоб знищити кожний бункер в цій області. До цього буде вжито кілька дивізій. Ці будуть мати апарати до вишукування мін, як і сталеві дроти до пробування ґрунту. Кожний бункер має забрати всі міни або замінити залізні скринки на дерев'яні і озброїться у всю можливу обережність. Головна Квартира генерала одержала вістку, що бункер майора Ворона на пункті Х-211 нараховує вже сорок людей, багато з них — утікачі з інших бункерів. МВД зумисне дозволяє розбудову бункера, щоб зловити більше полонених, коли вони остаточно заатакують бункер. Наказ генерала для полковника Шумського такий: Один. Остерегти майора Ворона якнайскоріше, два, вислати капітана Луку Робертса негайно з України. Генерал додав ще таке: „Ми пробували нав'язати контакт з капітаном Робертсом кур'єрами через Місію УПА в Мюнхені. Але він мусить залишити країну зараз же після одержання цього наказу.“

ШУМСЬКИЙ: Як почувався генерал?

ОТЕЦЬ ГОНТА (*Встає*): Бадьорий і наставлений дуже оптимістично, навіть коли й не чув нічого нового про свою рідню.

ТРУШ: А де ж родина генерала?

ОТЕЦЬ ГОНТА: Дружина в Сибірі. Діти виховуються на большевиків.

ЛУКА: Нацисти тримали їх, тепер червоні. Але все ж таки діти живуть і здорові.

ОТЕЦЬ ГОНТА: Він ними не журиться. Він каже: „Нехай Москва вчить їх чого хоче. Прийде час і вони приєднаються до мене в лісах і горах.“

ШУМСЬКИЙ: Якщо він залишиться живий.

ОТЕЦЬ ГОНТА: Ради Господа, чому ж йому не остатися живим?

ШУМСЬКИЙ: Наша доля — не в наших руках. *Обертається до жомірки*) Чи ви готові з вечерею?

ТРУШ: Так, друже командир.

ШУМСЬКИЙ: Я пішлю Тараса остерегти Ворона, як тільки з'їмо.

МИКОЛА: Якщо бажаєте, друже командир — я піду на стійку, щоб він зміг повечеряти.

ШУМСЬКИЙ: Добре. Це все ж таки його заєць. (*Микола вбирає шапку і шинелю*) На тих кілька хвилин можеш покликати його і прийти сам. Ніхто в таку заметіль не буде шукати нас.

ОТЕЦЬ ГОНТА: Чи не думаєте, що Тарас повинен іти зараз же?

ШУМСЬКИЙ: Це вісім кілометрів. Він потребує з'їсти і зрештою одна година не робить великої різниці.

(*Микола виходить тунелем. Лука і Труш вносять страви*)

ОТЕЦЬ ГОНТА (*Дивиться по бункері*): Знову Різдво, знову бункер. Такі самі, але й такі ж інші.

ШУМСЬКИЙ: Дивно. Ми разом думали про те саме.

ЛУКА: Це вже четверте Різдво ми святкуємо разом.

ТРУШ: А я думаю, як багато хлопців із нашої старої сотні сідає ще сьогодні до святої вечері?..

ШУМСЬКИЙ (*Садовить Гонту за стіл*): Хотів би я тепер бачити їхні обличчя. Ех, як вони уміли воювати...

ЛУКА: Мабуть залишилось нас не більше дванадцяти.

ОТЕЦЬ ГОНТА (*Дивиться на них*): Найсміливіших!!

ШУМСЬКИЙ: Ні, отче, найщасливіших.

(Юрко входить зправа, після цих слів, його очі все ще спущені вділ. Тарас і Микола повертаються. Тарас весь білий від снігу)

— Бачив щонебудь, Тарасе?

ТАРАС (*Знімає шапку й плащ*): Дуже сніжить, друже командир. Я навіть не бачив Миколи аж він станув надімною.

ОТЕЦЬ ГОНТА: Я знав твого батька, як ми воювали проти німців, Тарасе.

ТАРАС: Чи ви були з ним, як наші здобували Чорний Ліс?

ОТЕЦЬ ГОНТА: Авжеж.

ТАРАС (*Іде з нетерплячкою до отця Гонти, до стола*): Тоді ви певно бачили, як він умирав. Розкажете мені про це пізніше?

ОТЕЦЬ ГОНТА: Добре, розкажу тобі все, що пам'ятаю.

ТАРАС: Дякую, отче.

ШУМСЬКИЙ: Юрку, ходи до стола. (*Вони оточують стіл стоячи*) Місце для доктора Марґоса. (*Присують ще один пенсьок*) Отче? (*Вони хиллять голови, як отець Гонта встає*)

ОТЕЦЬ ГОНТА: Господи, в цю ніч ми будемо ближче до Тебе. Коли наша армія розсіяна під землею... коли ми вважаємо навіть природу ворогом... коли ми пригадуємо наші терпіння, наших вбитих друзів і наших найближчих, яких забрано від нас — ми тільки просимо, щоб наша хоробрість не була нам відібрана, як інше, Господи, щоб ми могли продовжувати боротьбу за правду під Твоєю рукою, пам'ятаючи, що цим знаком переможемо. (*Всі за винятком Луки христяться*)

ШУМСЬКИЙ (*Підносить склянку*): Це наше останнє вино. Я думаю, що ми повинні випити тост в честь доктора Марґоса. (*Всі потакують*) П'ємо за цього, який любив нашу батьківщину настільки, що віддав за неї своє життя. (*П'ють*)

ЛУКА: Друзі, останній раз разом, „Бог Предвічний“.

ШУМСЬКИЙ: Але не голосно. Ліс має багато вух.

(*Всі співають „Бог Предвічний, народився“, проводить отець Гонта. Коли вони співають, світляна хвиля темнішає, щоб відзначити, що проминула одна година. Тоді — знову світлішає. Голоси переходять у розмову. Труш збирає із стола, а всі крім Шумського і Юрка встать*)

ОТЕЦЬ ГОНТА: Дав би Бог, щоб другого Свят-вечора такого дочекали.

ЛУКА: Я приготуюся до відходу. (*Витягає наплечних і починає збирати деякі речі. Тарас підступає до ялинки*)

ШУМСЬКИЙ (*До Юрка*): Генерал повідомив нас, що МВД знав про бункер Ворона. Хто їм сказав?

ЮРКО: Я.

ШУМСЬКИЙ: Чому?

ЮРКО: Щоб врятувати вас.

ШУМСЬКИЙ: Як же це мало врятувати мій?

ЮРКО: Я сказав їм, що ви і я були в бункері Ворона. Вони не знають, що ви маєте свій власний.

ШУМСЬКИЙ (*Викінчує плян, що він рисував*) Тарасе, за цим пляном знайдеш бункер Ворона. Чи твій компас в порядку? (*Тарас потакує — підходить, стає близько Шумського і дивиться в плян*) Добре. Підеш дорогою пів кілометра в напрямі села, тоді повернеш на південь

і йтимеш яких сім кілометрів. Коли прийдеш на місце, де перетинаються ось цей зазначений мною твій маршрут, потічок і ця стежина — засвищеш „Ой там на горі Січ іде“. Їх стійковий тоді тебе візьме. Скажеш Воронові, щоб сейчас покинув бункер. Хуртовина може дозволити їм на дещо більше часу. Скажеш йому, щоб у ніякму разі не посилав нікого із своїх людей до нашого бункера. Ми не маємо місця. Вони будуть мусити піти назад у гори. Зрозумів?

ТАРАС: Так, друже командир.

ШУМСЬКИЙ: Тобі трохи важко буде в таку заметіль, але коли йтимеш за компасом, напевно не заблудиш. На все добре.

ТАРАС: Дякую, друже командир. *(Він салютує і виходить тунелем. Микола і Труш починають прибирати в бункері)*

ШУМСЬКИЙ *(До Юрка, як він підноситься і хоче йти)*: Чи ти подав їм якісь імена?

ЮРКО: Всі, які я тільки зміг пригадати.

ШУМСЬКИЙ: Розміщення наших відділів?

ЮРКО: Все, що я знав.

ШУМСЬКИЙ: Наші пляни на зиму?

ЮРКО: Все, що вони питали. *(Вдаряючи кулаком об стіл, випалює)* Я два місяці обдурював їх в справі доктора Марґоса. Але вони вживали наркотики, тортури, морили голодом. Як міг я все це видержати?

ЛУКА: Чи вони питали про мене або про Тетяну?

ЮРКО: Я сказав їм все, що знав про вас, але вони не знають нічого про неї.

ШУМСЬКИЙ *(Різко)*: Ти згодився працювати для них, правда?

ЮРКО *(Не може відразу відповісти, потім)*: Вони обіцяли зберегти вас, якщо я згоджуся.

(Шумський ходить. Микола і Труш придивляються з передсінка)

ШУМСЬКИЙ: Ціною людей Ворсна і моїх? *(Юрко не відповідає. Знов довга мовчанка. Врешті Шумський звертається до отця Гонти)* Отче, я примушений вбити мого сина.

ОТЕЦЬ ГОНТА *(Розглядає обличчя Шумського)*: Ні.

ШУМСЬКИЙ: Я не маю іншого виходу.

ОТЕЦЬ ГОНТА: Тримайте його тут до весни.

ШУМСЬКИЙ: Хто його буде пильнувати?

ОТЕЦЬ ГОНТА: Зв'яжіть його. Але во ім'я Господнє, не відбирайте йому життя.

ШУМСЬКИЙ: Я повинен був убити його відразу.

ОТЕЦЬ ГОНТА: Він ще дитина.

ШУМСЬКИЙ *(Твердо)*: Він зрадив доктора Марґоса. Він зрадив Ворона. Він зрадив багато інших, про яких ми не знаємо. Врешті він став агентом МВД.

ЮРКО *(Іде до Шумського... занурює голову в батькові рамена)*: Я все зроблю для вас. Я зломився під тортурами. Кожний зломився б. Ви теж. Ви завжди казали, що УПА може вимагати від своїх вояків уміти видержати впродовж дванадцяти годин, після того, як вони попадуть в руки ворога. Я видержав два місяці в справі доктора Марґоса. Дивіться на мої шрами, мої пальці, волосся. Я готовий загинути за вас. Дозвольте мені згинати за вас. Але не вбивайте мене.

ШУМСЬКИЙ *(Відсуває Юрка в бік драбини)*: Луко?

ЛУКА *(Різко)*: Ні. Не знижуймося до їхнього рівня.

ШУМСЬКИЙ *(Натів криком)*: Ми тільки тому досі ще в силі провадити боротьбу, що стали такими твердими. Немає іншого способу боротьби. Труш, а ти що кажеш? *(Труш повільно хитає головою)* Микола?

МИКОЛА (Хрипло): Я стоятиму навіть ніччю, щоб пильнувати його.

ШУМСЬКИЙ: Ми не можемо тримати зрадника в цьому бункері. (Сльози котяться Юрковим обличчям, Шумський раптом обнімає його) Ех, Юрку, Юрку. Ти сказав, що ти радо загинув би за мене. Чому ти не покінчив із собою ще заки почав говорити. (Шумський бере свій російський автомат, вибирає всі набойі окрім одного, тоді наново засаджує магазинок. Він репетує автомат і дає його Юркові в руки. Тоді говорить м'яко) В автоматі є тільки один набій. (Тоді вказує Юркові на завісу з коца) Там.

(Юрко сахається. Але коли він дивиться в очі батька, його плечі міцніють і лице твердне. Він бере автомат, іде до виходу направо в тунель. Отець Гонта виступає назустріч і старається задержати його)

ЮРКО (До отця, пропихаючись повз нього): Він правий. Мені вже ніколи не будуть довіряти. (Він іде за коц і засовує його. Коли другі сидять чи стоять кругом непохитно — лунає постріл. Шумський, який обернений плічми до залі — задрижавши, нерухоміє на якусь секунду. Гонта іде від коца христячись. Лука закінчує пакуватись, знімає свою шинелю і шапку з вішалки і підбирає автомат)

ШУМСЬКИЙ: Ви не будете потребувати автомата. (Коли Лука бере кілька гранат) Ані гранат. Що ви плянуєте, боротись, чи втікати?

ЛУКА (Гнівно іде позовож столу): Можливо, прийдётся робити і це і те.

ШУМСЬКИЙ: Коли ви вмішаєтесь у бій — ви пропали.

ЛУКА: Не журіться мною.

ШУМСЬКИЙ: Ви гніваєтесь?

ЛУКА: Ні, я розчарований.

ШУМСЬКИЙ: Я не мав іншого виходу.

ЛУКА: Чи всі інші чотири війни за самостійність теж кінчалися в цей спосіб?

ШУМСЬКИЙ (Тихо): Мені дуже прикро, що ми мусимо розійтися із сваркою.

ЛУКА: Мені теж. (Вагається, тоді простягає руку) Прощавайте, командире. Мені жаль, що я не зміг вам більше допомогти.

ШУМСЬКИЙ: Ми не забудемо вас.

ЛУКА: Дякую.

ШУМСЬКИЙ: Можливо, що вдруге будете оглядати Україну через приціл бомбомета з курсом на північ.

ЛУКА: Можливо. (Трясе руку Труша) Прощавай, Труше. Заощади ще кілька червоних і для мене.

ТРУШ: Прощавай Луко. Вудь обережний при переході кордону.

ЛУКА (Подає руку Миколі): Ти був добрим бойовим приятелем, Мико. Вірю, що ми ще зустрінемося.

МИКОЛА: В Києві, капітане. Я обіцяю вам.

(Гонта повертається з права, Лука подає руку і йому)

ЛУКА: Ви вінчали мене з Танею. Ви хрестили мою дитину. Ви були батьком нам усім. Тепер я маю ще одне, останнє прохання до вас.

ОТЕЦЬ ГОНТА: Господь милосердний, Луко.

ЛУКА: Моліться за нас, бо я заберу їх з собою.

ШУМСЬКИЙ: Так ось чому ви хотіли гранат і ППС.

ЛУКА: Ви остаточно штовхнули мене на це рішення.

ШУМСЬКИЙ: Як? (Лука кидає погляд на коц за яким лежить тіло Юрка) Ви ніколи не вийдете з України з ними.

ЛУКА: Без них — я не хотів би йти.

ШУМСЬКИЙ (*По павзі, знизує плічми*): Не забувайте, що село вам треба залишити ще перед світанком.

(*Труш і Микола вбирають шинелі, шапки*)

ТРУШ: Ми проведемо Луку трохи.

ЛУКА: Дякую, друже Труш. (*Він іде в тунель, обертається, ще раз кидає оком на бункер і виходить. Труш і Микола слідують за ним*)

ОТЕЦЬ ГОНТА (*Нервово старається знайти якенебудь заняття, тоді вкручує радіо, говорить*): Генерал сказав, що заки вони почнуть облогу — через радіо буде ще заклик, щоб голоситися з повинною.

(*Шумський не чує. Гонта сідає на кінчик друкарського стола. Коли радіо починає говорити, Шумський іде до коща, направо, відхиляє його трохи і дивиться на тіло сина*)

РАДІО-СПІКЕР (*Спочатку слабо, щораз міцніше*): Ви, бандити в бункерах, увага. Тількищо проголошено спеціальну амністію з нагоди свят Різдва Христового командиром МВД у Львові на наказ з Києва. Всі ті, що зголосяться із зброєю в руках між Різдом і Новим Роком не будуть покарані. Голосіться до найближчої станиці МВД... Ви, бандити в бункерах, увага! (*Він починає повторяти повідомлення. Повільно затихає*)

З А С Л О Н А

Дороті Паркер

В а л ь с

— *Але ж прошу дуже, з незвичайною приємністю.*

Я не хочу танцювати з ним. З ніким не хочу танцювати. І навіть якби й захотіла — то напевно не з ним. Він виходить далеко поза межі найгірших партнерів. Я бачила, як він танцює; це було зовсім подібне до того, що робиться під ніч святого Вальпурґія. Подумайте тільки, чверть години тому я сиділа тут, пригладжуючись і співчуваючи бідній дівчині, з якою він танцював. А тепер я буду тією бідною дівчиною. Ну от. І чи не маленький цей світ?

Та ще й поганенький який. Як малий корок. Пригоди, які зустрічаємо, живучи на тому світі, такі незвичайно непередбачливі, правда? Ось я сиділа собі, не чіпаючи нікого, не бажаючи лиха живій душі. І раптом він вривається в моє життя, ввесь розпливаючись в усмішці, з величними манерами, лише для того, щоб випросити у мене одну пам'яткову мазурку. Але ж він навіть знає моє ім'я. Подумайте тільки, що воно означає. Воно означає Відчай, Збентеження, Даремність, Приниження і Навмисне Вбивство, але він — він мало зважає на це. Я теж мало зважаю на це, як він називається; не маю навіть найменшого уявлення, як звучить його ім'я. Джукс — було б першим враженням, коли б я подивилась йому в очі. Як маєтеся, пане Джукс? І як маєтеся ваш дорогий, солодкий братчик з двома головами?

Ах, чому він мусів прийти саме до мене із своїми низькими проханнями? Чому мені не дозволено вести своє власне життя? Я ж бажаю так мало — тільки спокою в кутику при своєму столу, де маю змогу невесело передумувати усі мої гризоти. І от він мусів прийти із своїми уклонами, із своїми зачіпками, із своїм „чи-можу-мати-цей-танок“. І я мусіла йти і казати йому,

що я незвичайно рада танцювати з ним. Я ще й досі не можу зрозуміти, чому я зразу не впала мертвою. Так. І впасти мертвою було б, так само гарно, як провести день серед левад, у порівнянні з відвойовуванням танку з цим хлопчаком. Але ж що могла я порадити? Піймалась у пастку. Піймалась у пастку, як капкан у капкан.

Що ж можна сказати, коли людина просить вас до танку? З найбільшою рішучістю відмовляюся з вами танцювати, скоріше побачу вас у пеклі? Чи: дякую, я б дуже радо, але я тепер дуже втомлена від фізичної праці? Або: але ж прошу, танцюймо, це ж так гарно стрінуги врешті людину, яка не боїться набратися у мене пропасниці... Ні. Не залишалося сказати нічого іншого, як тільки: я незвичайно рада. Ну, врешті, це ж тільки один танок, відтанцюю і позбудуся. Гаразд, гарматне стрільно, вилітаймо в поле. Ти виграєш; можеш провадити.

— *Та-ак, мені здається, що це більше схоже на вальс, справді. Чи ні? Ну, врешті, ми можемо прислухатися кілька хвилин до музики, можна? О так, це вальс. Чи дозволите? Але ж я просто зворушена. Мені незвичайно приємно танцювати з вами вальса.*

Мені незвичайно приємно танцювати з вами вальса. Мені незвичайно приємно танцювати з вами вальса. Мені незвичайно приємно витинати мигдалки, мені незвичайно приємно бути зараз серед моря на північному полюсі. Ну, але вже запізно. Ми посуваємося. Ах, ах, дорогий. Ах дорогий, дорогий, дорогий. Та це ж навіть гірше від того, що я сміла припускати. Здається, що це і є один із надійних законів життя — все насправді стає далеко гірше, як можна припускати. Ах, якби я змогла мати хоч неясне уявлення, як справді буде виглядати цей танок — я таки вирішила б відсидіти його. Але воно на багато ситуації, мабуть, не змінило б. Ми разом відсидимо його на долівці, якщо він буде продовжати подібне.

Я така щаслива, що звернула йому увагу на те, що це вальс. Хіба небо знає, що сталося б, якби він залишився переконаний, що це якийсь скорий танок; ми, мабуть, проламали б стіну будинку. І чи він завжди бажає бути там, де його немає? Чому ми не можемо танцювати на одному, приблизно, місці, хоча б на часок, щоб звикнути? Це ж і є те перебієне гони-гони-гони, що стало курсом американського життя. Це і є причиною, що всі ми...

— *Ай!*

Ради Бога, не копай, ідіоте; це ж тільки грають рефрен. Ах, мої кості. Мої бідні, бідні кості, це все, на що я терпіла змалечку.

— *О ні, ні, ні! Господи, ні! Воно зовсім — зовсім не боліло. Врешті це ж моя вина. Так, так — моя. Справді. Ні, це ви незвичайно добрі, я навіть смію твердити — великодушні, щоб казати таке. Це справді моя і тільки моя вина.*

Мені цікаво, що я зараз зроблю — вб'ю його в цю мить голими руками, чи ждатиму аж він сам упаде на свої власні сліди? Можливо, що краще не робити сцени. Здається, як його темп викінчить його. Він не може продовжати це в безконечність — він же складається тільки з м'яса і крові. Вмерти він мусить і вмерти він вмере, за це, що він мені зробив. Я не хочу бути занадто чутливим типом жінки, але ж ви не можете мені казати, що цей коп у кістку не був заздалегідь обміркований. Фройд каже, що ніщо не діється випадково. Я ніколи не провадила чернечого життя, я знаю пар-

тнерів танку, які псували мені взуття і рвали одержу; але коли доходить до копання — я стаю втіленням ображеної жіночості. Коли ти копаєш мене у кістку... (Усміх).

Можливо, що він не зробив цього зумисне. Можливо, що це манера, якою він показує свій піднесений настрій. Мені здається, щя я повинна радіти, що одне з нас так гарно проводить час. Мені здається, що я повинна вважати себе щасливою, коли він відпровадить мене на місце живою. Можливо, що це смішно вимагати від чужої людини, щоб вона залишила мене такою ж блискучою, якою взяла. Врешті бідний хлопець робить усе, що може. Правдоподібно він зростав десь серед лісів та гір і ніколи не мав змоги виховуватись. Я заложуся, що вони мусили звалити його на землю, щоб надягнути на нього взуття.

— *Так, він прекрасний, чи ні? Просто — прекрасний. Це найпрекрасніший вальс. Чи не так? Ах, я теж думаю, що він прекрасний.*

Ну, врешті я загнана тут в потрійну біду. Він мій герой. Він має серце лева і м'язи буйвола. Дивіться на нього — жадної застанови над наслідками, без остраху за вигляд власного обличчя, шпурляє собою в кожную сутичку, очі світяться, щоки палають. Чи можливе було б сказати, що я осталась позаду? Ні, тисячу разів ні. Що це значить для мене пролежати наступних кілька років в гіпсі? Разом, Буч, просто через них! Де є такий, що хоче вічно жити?

Ах, ах, дорогий. Ах, з ним все в порядку, дякувати Богу. На мить мені здавалося, що його знесуть з поля бою. Ах, я не пережила б, якби йому щонебудь трапилось. Я кохаю його. Кохаю над усе в світі. Гляньте на запал який він вкладає в нудний, звичайний вальс; як блідо виглядають при нім інші дансери. Він джерело молодості, він енергія і хоробрість, він сила і веселість, і...

— *Ай!*

Зійди з моїх пальців, ти, грубошкірий селюху, Що ти собі власне думаєш, що я — кладка?

— *Ай!*

— *Але ж ні, ясно, що зовсім не боліло. Але ж зовсім ні. Чесно кажу. І знову ж це моя вина. Так, моя. Бачите, цей маленький крок, що ви робите — цілковито прекрасний, але дуже — трошечки важкуватий до підхоплення сточатку. Чи ви самі навчилися його? Таки самі? Ну, чи ви не характерник? О, мені здається, що я вже підхопила його. І, мені здається, що це прекрасно. Я обсервувала, як ви чудово виконуєте його, коли ви танцювали перед тим. Виглядає прегарно, коли дивитись збоку.*

Виглядає чудово, коли дивитись збоку. Я заложуся, що і я виглядаю прегарно, коли дивитись на мене. Моє волосся розбурхане, моя суконка щоразу при закрутах злітає вище колін, я можу навіть чути холодну вогкість моїх брів. Напевно виглядаю як відпадок з кімнати швейцара. Такі речі дуже впливають на нерви жінки моїх літ. І він навчився свого маленького кроку сам, він із своїм дегенеративним лукавством. Він був дуже трошки важкуватий до підхоплення, але тепер я вже підхопила його. Два рази спотикнутися, посовгнутися і двадцятьметровий біг, так, я вже підхопила. Я підхопила ще кілька речей, включно з напухлою ногою і нез'ясованою гіркістю на серці. Тепер я ненавиджу це ество, до якого я прикута. Я ненавиділа його в хвилину, коли побачила його моргаюче обличчя бестії. І тепер замкнута в нездорових обіймах довгі роки, які вже триває цей вальс. Чи цей оркестр ніколи не перестане грати? І чи мусить ця безсоромна пародія танку продовжатися аж доки не вигорить пекло?

— О, вони будуть грати ще раз рефрен. О, боги безсмертні! О, це ж прекрасно. Чи я втомлена? Я можу сказати, що я зовсім не втомлена. Я хотіла б, щоб цей танок тривав вічно.

Я можу сказати, що я зовсім не втомлена. Я мертва, от що. Все це вже поза межами „годі“! А музика ніколи не перестане грати і ми будемо продовжати ці собачі перегони; я сама вже частинкою вічності. Мені здається, що я не зважати́му на ніщо після перших сто тисяч років. Мені здається, що ніщо вже не матиме значення, ні горяч, ні біль, ні розірване серце, ні жорстока втома. Так. Але заскоро все це прийти до мене не може.

Мені дивно, чому я не сказала йому, що я втомлена. Мені дивно, чому я не запропонувала йому вернутися до столика. Я могла сказати: ході́те, будемо слухати музики. І якби він погодився, то це була б, мабуть, перша хвилина уваги, яку він присвятив би музиці за увесь вечір. Жорж Джан Натан сказав, що любий ритм вальса люди повинні слухати в тиші і не супроводити його дивовижними спотвореннями людського тіла. Мабуть він так і сказав. Мабуть це і був Джордж Джан Натан. Але поминаючи це, що він сказав, і що він був, і що він робить тепер — він безумовно в кращім положенні, як я. У безпечнім. Кожний, хто не танцює вальса із цією дикою коровою пані О'Лері, що ось при мені — той в кращому положенні.

Але все таки якби ми тепер були при столику, я правдоподібно мусіла б говорити до нього. Дивіться на нього — що ви можете говорити до такої карикатури! Чи ви були цього року в цирку, яке морозиво ви любите, як ви вимовляєте слово „кіт“? Ні, мабуть таки вже краще тут. Краще. Так, немов хто вкинув мене у машину, що мішає цемент, і включив її на найбільшу швидкість.

Я вже поза межами болю. Єдине, по чім ще можу пізнати, що він знову копнув мене в кістку, це те, що я чую, як вона тріщить. Все моє життя пробігає перед моїми очима мов на екрані. Одного разу я була підчас шаленого гурагану в Західних Індіях, одного дня я протяла собі чоло, коли таксі, яким я їхала, зударилось з другим авто́м, коли однієї ночі п'яна жінка, кидаючи мідяною попелюшничкою у свого ловеласа, попала в мене, було там і це літо, в якому перекинувся човен, що віз мене на повному морі.. І увесь цей тихий, мирний час мого життя був виключно моїм, аж доки я не стрінула цього ведме́дя. Мене запроторено в цей *Danse Macabre*.

Мені здається, що моя думка вже починає розпливатися в просторах. Мені майже видалось, що оркестр перестав грати, що, розуміється, ніяк не може статися; це коли, ніколи не може статися. А все ж таки в моїх вухах розп. . .ється тиша, як подзвін янгольських хорів . . .

— Ах, вони перестали грати в найкращі. Що? Вони не гратимуть більше? Ах, це жахливо. Що? Ви . . . чи вони ще заграють? Ви справді думаете, що вони згодяться. . . чи ви дасте їм п'ятдесят доларів? О, це було б прекрасно. . . а, скажіть їм, щоб грали цей самий вальс. Я просто з незвичай. . . приємністю буду продовжувати танцювати з вами цей вальс.

Переклад І. Шанковського

Народній Малахій

(Продовження)

АПОЛІНАРА кинулась було за Олею

— Дитя моє! Олю! *(Та Оля так лягнула на неї, що Аполінара прикусила язика. Тоді обернулась та до Малахія)*. Будь ласка, ведіть її тепер ви! Будь ласка! Я маю собі заробіток... *(До командантів)*. Нарешті, я прошу зашити од таких і подібних натяків та ще де — у Радваркомі... Матильдо! *(Демонстративно одійшла)*.

МАТИЛЬДА

— Я теж! *(Одійшла)*.

ПАРУБОК

— Це ж наклеп! Провокація! *(Одійшов)*.

ДІДОК

— Нуда ж... *(Подибав і собі)*.

ГАЛІФЕ

— І за що?.. *(Одійшов)*.

З

А вже входив у командуру кум, небритий, суворий. За ним боязно ступала з дорожнім клучочком Любуня.

КУМ

— Спокійно! Він тут!

Не сапаючись, мовчки дійшов до Малахія, став, подивився на його, поминув, повернувся, знов підійшов

ПЕРШИЙ КОМАНДАНТ

— Ви в якій справі, товаришу, прийшли? До кого?

КУМ

Суворо лягнув на команданта, одійшов од Малахія, постояв, пождав, чи не озоветься він, чи не усміхнеться він, тоді втретє підійшов

— Хоч здрастуй, куме, коли мовчиш і я мовчу! *(до командантів і до всіх)*. Га?.. Трохи під машину не попали, і за це така стріча!

ЛЮБУНЯ боязко наблизилась

— Папонько! Мамонька... *(Затремтіли губи, не могла далі вимовитись)*.

КУМ

— Спокійно!.. Ну що ж, куме!.. Кланялась тобі жона твоя, а моя кума...

ЛЮБУНЯ перемоглася

— Казали — проклену, Любуню, як без папоньки вернешся...

КУМ

— Спокійно! Кланялась, ридала, ще й переказала, що має три доньки: Віру, Надію, Любов, *(до всіх)* мої хрищеніці *(до Малахія)*. Віру та Надію вдома залишає, а Любов по тебе посилав.

МАЛАХІЙ

— Тіні минушого, гетьте з очей! Гетьте з очей!

ЛЮБУНЯ

— Папонько! (*Хотіла щось сказати, та кум, води їй подавши, перебив*).

КУМ

— Випий, Любонько! Випий, хрищенце, бо вода хоч холодна, проте тепліша за серце і кров твого батька... (*до Аполінари*). Можна подумати, що він їй рідний папаша?

АПОЛІНАРА *тихо*

— Я спочуваю... Скажіть, він за кого тут служить? У якому чині?

КУМ

— Він?... Ніде він не служить. Навпаки, — хоч і повнолітній, — безпризорний він правопорушник. Три тижні, як із дому втік.

АПОЛІНАРА

— Ага-а!.. Так он він хто!.. (*до своїх*). Він ніхто — ви розумієте?

ГАЛІФЕ

— Як?

АПОЛІНАРА

— Він з дому втік, а дочка шукає...

ПАРУБОК

— Ага-а... З полюбовницею?

АПОЛІНАРА

— Тільки так! Забрав гроші, усе чисто, а донька оце ла,
ви розумієте? Ніякого права він не має, щоб водити нас по р. мах,
тим паче допитувати... Ніякого права, і жодної хвилини я т, не ли-
шаюсь. Матильдо! Альон додому!.. (*До команданта*). Оревуар! (*Пішла*).

МАТИЛЬДА

— Я теж!.. (*Пішла*).

ПАРУБОК

— Я й подавно! (*Пішов*).

ДІДОК

— Хе-хе... Я теж (*і собі подибав*).

ГАЛІФЕ

— За що? (*І пішов*).

МАЛАХІЙ

— Усе це, плюс попереднє, плюс — що втекли — ще дужче пере-
конує мене, як потрібна негайна і тільки за моїми проєктами реформа
людини... Не форма а реформа! (*До командантів*). Де мої проєкти?...
Півтора року носив я їх в голові, півроку писав к а л і г р а ф і ч н о , —
де вони?...

ДРУГИЙ КОМАНДАНТ

— Я вам уже сказав...

МАЛАХІЙ

— Негайно подайте їх на розгляд РНК! Щоб сьогодні подали!
Чуєте? Ні, зараз подайте! Зараз!.. Чого ж ви стоїте? Хіба можна сьо-
годні стояти, коли ж ви самі бачили й чули, — отакее з людьми робиться,
дарма, що навколо у радіо грають, пасуться трамваї, басує авто!

ДРУГИЙ

— Ось слухайте, дорогий мій! Ви витратили на писання двох прекрасних, скажу, надзвичайно серйозних проєктів два роки?

МАЛАХІЙ

— Так.

— І ви хочете, щоб такі проєкти та було розглянуто й вивчено (*а їх треба серйозно й всебічно вивчити*) за якихось два тижні?

— Це ж ви до чого?

— Бачте, треба більше часу, щоб, приміром, держплан вивчив ваші проєкти. То я б радив вам посісти якунебудь посаду (між іншим в директива ОВІКОВІ дати вам посаду), ждати на ухвалу проєктів, а тимчасом, може, написати і ще пару нових...

МАЛАХІЙ *подумав, тихо собі усміхнувся*

— Гаразд! Я згоджуюсь.

КОМАНДАНТИ *зрадїли*

— Так?

— От і чудесно! До речі, ось і доня ваша по вас приїхала...

КУМ

— Не тільки хрищениця, — я, його кум!

ДРУГИЙ

— І кум. От разом всі й повернетесь на вашу округу...

КУМ

— І я тебе, куме, як вернемось, ой і поздоровлю ж з днем твого янгола! (*до командантів*). Це йому сьогодні сорок сім годочків вийшло (*до Любуні*). А як там, подумай, дома з приводу цього, як там сусідам і людям, що день янгола є, а самого чоловіка нема!

МАЛАХІЙ

— Згоджуюсь — з умовою: посаду мені тут, в столиці, в РНК. Хоч за швайцара, аби тут.

КОМАНДАНТ

— От тобі й на! Та що ви, голубчику! В РНК всі посади обсаджено, і швайцарська тоже. Звільнити ж когось, щоб вас посадити — ви ж самі розумієте — ніяково, живі ж люди сидять...

МАЛАХІЙ

— Я стоятиму... Дайте мені посаду стояти, коли всі сидять! Інакше Симеоном Стовпником стану отут і стоятиму, аж поки РНК не розгляне моїх проєктів. Крім того, прошу вас не курити!

ДРУГИЙ

— Вибачте!

МАЛАХІЙ

— За цей плякатик боляче, — кричить, кричить, і ніхто його не слухав. А це ж РНК...

ПЕРШИЙ

— Тільки ви не кричіть!

КУМ

— Спокійно!

МАЛАХІЙ

— Мільйони дивляться з молінням на цю свою найвищу установу, на гору цю — преображення України, на нову Фавор, а ви ходите тут

під плякатом і ламаєте першу найважливішу заповідь соціалізму — не кури!.. Ні, ще раз переконаюсь, що без моєї негайної реформи людини всі плякати — це тільки латки на старій одежі... Де мої проекти? Я зараз саморучно подам їх голові РНК. Він зрозуміє, бо він бачить і чує, як шкодять революції люди, люди і люди.

КУМ

— Наприклад, ти в першу чергу, бо, куме, куме, хто ж, як не ти прийшов до товаришів, котрі спеціальні люди, в революції напрактикувалися, а ти їм заважаєш?

МАЛАХІЙ *жодної на це уваги*

— Негайно потрібна реформа, найнегайніше кажу, бо бачите, що робиться з людиною, бачите? (*показав на бабу прочанку, що закуняла на стільці і тихенько хрипіла*). Бачите? Чуєте? Тільки ввійшла у свій раднарком — і вже заснула! Наочний приклад до негайности реформи — ось... Покличте сюди голову РНК. Тільки, будь ласка, мерщій. Це буде цікаве і повчаюче видовище: найкращий син народу, голова РНК, розбудить у себе в командатурі найтемніший елемент з того ж народу, в присутності реформатора з того ж таки народу... О, друзі! Голову мерщій! До речі: і фотографа покличете!.. (*замріяно*). Увійде голова, торкнеться її... Між іншим, скажіть, щоб не забув він булаву взяти, бо до голови треба й булави... Увійде, торкнеться булавою й спита: хто ти, громадянко, що прийшла й заснула?

БАБА *прочунылася*

— Агапія Савчиха я! Підбилася, голубе, — йду в Єрусалим.

— Куди!? — перепитає голова.

— В Єрусалим або на Ахвон-гору.

— Темна ж ваша путь, громадянко, й непрогресивна! — скаже голова.

— А темна, голубе! Така вже темна, що йдеш і не знаєш, чи в туди путь, чи нема — і ніхто не зна. Казали на селі у нас люди, що буцім то совіцька власть у турків Гроб Господній вторгувала і дорогу говільникам розгородила, та чи так же воно?..

— О, люди, люди! — скаже голова і додасть вельми ввічливо: не до Єрусалиму тепер треба йти, а до нової мети.

— До якої ж, голубе?

— До якої? До вищезазначеної, великої, № 666006003, голубої мети... Тоді вернеться громадянка в своє село, і йдучи, проповідуватиме слово нове й прекрасне.

АГАПІЯ

— Ні, я в Єрусалим обрікалася. Хату спродала і все чисто спродала, щоб тільки доставитись туди або на Ахвон-гору, намальовану бачила — сляиво і Божую Матір на хмароньках — та щоб ото вернулась я?

МАЛАХІЙ *напівсмірно*

— Ой, вернися, громадянко, — скаже голова.

АГАПІЯ

— Ой, не вернуса.

МАЛАХІЙ

— Ой, вернися, — додам уже я.

АГАПІЯ

— Ой ні!

МАЛАХІЙ

— У вас в селі революція була?

АГАПІЯ

— Не тямлю, голубе, про що кажете...

МАЛАХІЙ

— Развйорстку брали?

АГАПІЯ

— Ой брали, голубе!.. І красні і білі, ще й раз Петлюрці на конях прискакали.

МАЛАХІЙ *одійшовши*

— Ой, раби ж!.. Як поночі в сливи, так вона в той соціалізм дивиться. Жаль, що не маю булави...

КУМ

— Запитання!.. (*Малахій обернувся*). Тепер вже не до тебе, куме! (*до командантів*): Запитання! Руба!

ДРУГИЙ

— Будь ласка! Руба!

КУМ

— Та невже ж раднаркоми не мають сили погнати кума додому, хоча б етапним шляхом?

ДРУГИЙ *здвигнув плечима*

— Нема за що.

КУМ

— Як, нема за що?.. Адже ж чоловік утік із дому, у жінки (у куми) удар за ударом в самісіньке серце, дочки в непритомії. (*До Любуні*). Я вже думаю, хрищенице, чи не подошли там кури, бо хто ж за ними тепер пагляне, припустім — сьогодні, коли така спека і взагалі незручно в природі. (*Втерся хусткою. До командантів*). До того ж усі сусіди, увесь народ у містечку заворушився, ходить отак і сам себе питається: яка ж це власть, що під нею батьки тікають з дому?

ДРУГИЙ

— Подайте на його у суд.

КУМ

— На такі ваші бюрократичні слова дозвольте сказати, що я невдоволений з радянської влади!

ДРУГИЙ

— Що ж поробиш...

КУМ

— Спокійно!.. Незадоволений і маю на це юридичне право... А втім, я не про це прийшов сказати раднаркомам.

ДРУГИЙ

— А про що?

КУМ

— Ось писане прохання. Прочітайте зараз і вголос при йому, при мені й при хрищениці.

ДРУГИЙ

Почав читати тихо. То перший підійшов і дочитав уголос:

— ...на підставі програми комуністичної партії про дарове дер-

жавне лікування, з одного боку, і на підставі немов би слабого на голову отця нашого й кума, з другого, я й хрищена донька моя колективно клопочемось у раднаркомів аби одіслати отця й кума нашого до божевільного дому на пробу, і якщо хоч трошки розуму в йому вбавилось, то...

КУМ

— Про що далі пишеться, то довоєнний аблакат сказав, що раднаркоми не мають права одкинути не тільки моєї, а й хрищениці просьби.

ЛЮБУНЯ

— Тільки це не насправжки.

КУМ *перебив*

— Спокійно!

ПЕРШИЙ *дочитав*

— Гаразд! Подумаєм...

КУМ

— Подумайте!.. Тільки прошу вас — недовго думайте.

МАЛАХІЙ *до кума*

— Мене до божевільного дому? Мене? Та як ви смієте! Мене народ послав.

КУМ

— Брешеш, куме! Всі сусіди, увесь народ мене сюди послав, щоб завернути тебе додому...

МАЛАХІЙ

— Більш як сто сіл, хуторів, містечок я пішки пройшов, йдучи до Харкова, столиці УЄСЕРЕР, на ногах моїх ще й нині порох степових шляхів, із ста криниць та колодязів, спочивавши, пив я воду і з народом гомонів... Я делегат!

КУМ

— Брешеш! Ти з дому втік!

МАЛАХІЙ

— Я всеукраїнський делегат, куме!

КУМ

— Навпаки, хоч скоро вся Україна делегатами стане, ти ж і я — ніколи в світі! Ото ж ходім краще додому, кажу.

МАЛАХІЙ *до командантів*

— Вимагаю: вигоньте його — це раз! І негайно покличте сюди голову РНК і всіх наркомів — два. Я сам беруся, зараз отут на Агапії покажу вам, як треба робити негайну реформу людини. Ну?.. Чого ж ви стали?

КУМ

— І я вимагаю! Не тільки я, — хрищениця ось, кума там, а за сусід, за народ, я вже говорив, як він ходить і вимага... Негайно попліть його туди!

МАЛАХІЙ *ображено, велично*

— Мене? Реформатора? (*Підійшов до телефону*) Станція? Перекажіть там голові РНК і всім наркомам, хай попричепляють значки до петельок і йдуть в командатуру на раду — негайно. Чуєте?... Говоріть до мене руською мовою, не калічте української! Наукраїнізували!.. „Кривий“ не вміють сказати: „Кривий“ або „Кривий“... Порядок денний: доповідь реформатора Малахія про негайну реформу людини з на-

точним показом на Агапії — така даль голубая сьогодні, а вона стоїть сьогодні та сояшник лускає... Не перебивайте! Хто там перебивав?

ПЕРШИЙ

— Товаришу реформаторе! Прошу до порядку! (*Тільки одвіз Малахія, кум за телефоном*):

КУМ

— Товариші раднаркоми! Не слухайте його! Не слухайте, кажу, бо хіба ж не бачите, що він не сповна розуму став. Младенці в голові... Та не перебивайте ж!..

ПЕРШИЙ *одібрав телефона, оддзвонив*

— Гало... Трапилась маленька трагікомедія... Це ті самі, що з Учорашнього прийшли... та ні, з містечка Вчорашнього... Ні, не пліні... Трошки згодом усе це виясниться...

Увійшов кур'єр.

ПЕРШИЙ *до Малахія*

— Зараз дзвонили сюди з РНК, просили, щоб ви прийшли до заступника голови.

МАЛАХІЙ *зрадів*

— А що, куме!.. (*велично*). Оддзвоніть і перекажіть йому — йду. Ні, краще пустіть мене до телефона, я сам подзвону. Од нині між мною й урядом жодного посередника. Годі!

ПЕРШИЙ

— Він одійшов уже од телефону. Між іншим, просили, щоб ви прийшли негайно. Вас ждуть на дачі РНК.

МАЛАХІЙ

— Який восторг! Іду!.. Між іншим, збирайтесь і ви, Агапів. Я проявлю вас заступникові голови РНК, як наочний довід до моїх проєктів...

АГАПІЯ

— Може він скаже, чи є тепер дорога до Єрусалиму?

ПЕРШИЙ

— Просили конфіденційально. Розумієте?

МАЛАХІЙ

— Ага! То тоді ви, Агапів, зостаньтесь покищо тут... Я скоро вернуся... А куди ж іти? Куди?

ПЕРШИЙ

написавши пакета, дав його кур'єрові.

— Ось вас оцей товариш проводить... (*до кур'єра*): Вудь ласка, одведіть товариша реформатора на Сабурову дачу!

МАЛАХІЙ

— Дякую! (*пішов за кур'єром, показавши кумові думу*).

КУМ

— Куди ж його ви?

ПЕРШИЙ

— Як ви просили — психіятрам на освідчення.

АГАПІЯ

наблизилась до телефону, боязливо взяла трубку та нишком:

— Товариші! Просю ж я вас, як би мені до Єрусалиму доставитись.

Закрякали, закружляли у саду в Сабуровці грайворони дзюбаті.

Загомоніли, закричали кругом його хворі:

— Гей, чорні! Помовчіть!.. То ж не встиг ще Бог світ сотворити, як вони небо вкрили і поклювали першу золоту зорю, із сонця решето зробили... Темно мені й холодно!.. (*сумно кричав на грайворонів один і звертався до Малахія*). Реформуй сонце!

МАЛАХІЙ

рухом голови й рук своїх показав:

— Реформую!

ДРУГИЙ

увесь час напружено до всього прислухаючись, таємниче шепотів:

— Тихо, благаю вас.

2

Прийшла санітарка Оля, а за нею застарений парубок санітар.

САНІТАР

— Олю Манойловно!

ОЛЯ

— Я вже сказала...

— Олю!

— Одчепіться!

— Він же вас увів у неславу, а я зовсім другу любов маю на мислях... Прийдіть, а то я до вас прийду.

ОЛЯ одійшла

— Я місцкомові скажу...

ПЕРШИЙ ХВОРИЙ до Малахія

— Це професор напустив навмисне їх у сад, щоб вони клювали мені голову... Ось глянть, як уже поклювали... (*стає навколішки*). Вижени їх!..

МАЛАХІЙ одним рухом

— Вижену!

3

Підійшов третій. Він увесь час змитає щось біля себе.

ТРЕТІЙ

— Позамітайте крихти! Дивіться — накришили...

4

Прибіг четвертий з жовтою квіткою.

ЧЕТВЕРТИЙ

— Бачили Олю? Вона сьогодні чарівна. Вона — прекрасна. У неї така ніжна й запашна полова залоза (*понохає квітку*). Такої я ще не бачив, хоч і мав любов...

ПЕРШИЙ

— Вони й залозу поклують!

ТРЕТІЙ

— Хай клюють, аби не топтали...

— Тихо!.. Почують.

ЧЕТВЕРТИЙ

— Мав любов з дівчатами, жінками, бабами... Пригадую, де це було. Вперше у кухні, потім в коморці, на кладовищі, в церковній огradі, росяна трава і дзвони, ще й досі дзвони, білий фартушок, гострий молодик з правого боку...

ТРЕТІЙ

— Це на крихтах, на хлібові!..

ЧЕТВЕРТИЙ

— Заждять! Разом сто сім жінок за п'ятнадцять років, чотирнадцять тисяч, п'ятсот тридцять... тридцять...

ПЕРШИЙ

— Поможіть їх розігнати! У-у-у...
Закричавши тужно, став бігати й підстрибувати. За ним побігли другі, кожен із своїм рухом, викуком або піснею.

— На крихтах!

— Тихо!

5

Підійшов санітар. Четвертий до його:

— Ви бачили Олю?

САНІТАР

— Он туди йди! Вона там... *(показав у другий од Олі бік).*

ЧЕТВЕРТИЙ

— У неї прекрасна й запашна, як троянда, полова залова — я бачив...

САНІТАР

— Де ти... бачив?

— Я сидів отам в кущах... А вона підійшла...

— Ну?

— Рвала квіти...

— Ну?

— Нахилилась...

— Ну-ну?

— Я й побачив... На нозі, біля коліна... А вночі вона прийшла до мене і якби не кішка...

— Яка кішка?

— Та, що й цієї ночі знов привела мені трое котенят... Скажіть, яке має право та кішка нявкати всім, що котята од мене...

— Ну, вже поблудив... Отуди йди, до всіх...

ЧЕТВЕРТИЙ одійшовши

— Що прокинувся уночі, а вона вже з котятами і нявкає, нявкає всім: няв-няв-няв...

6

Підійшла Оля, щоб заспокоїти четвертого. Санітар заступив їй дорогу.

— Інтелігентик оцей каже, що ви приходили до його вночі.

ОЛЯ

— Щодня йому гіршав.

— А може цьому й правда?

— Що?.. Боже мій! Трохиме Івановичу!

— Я не винний, бо ще й не такий на вас поговорі може вийти.
— Поговір?
— Знаю я про все, Олю — як і де гулялося вам і як морозивом Кирюшка годувала та як постіль квіточками посипала, сорочечку білу скідала...

ОЛЯ *хитнулась*

— Неправда!
— Неправда? Та я про любов вашу все чисто знаю і навіть можу сказати, якого числа уночі ви прив'язали Кирюху до себе косою і тачки спали...
— Як же це... як ви дозналися! Боже мій! Хто вам про це сказав?
— Хто, питаєте?
— Скажіть!..
— А гарнесенька ви зараз. Цей сором вам дуже личить, їй-богу. Очата, як дві небесні планети, і так дали...

ОЛЯ *одними губами*

— Хто?
— Про морозиво пташка розповіла, бо на дереві сиділа і все чисто бачила, про постіль та квіти нетля-метелик, ну, а про косу — муха-ха-ха. Ну, ну... Я шуткую, бо що таке му-ха? Дурна комаха-хах-ха...
— Що ж тепер мені робити..
— Не що інше, як плюнути на Кирюшка, бо все одно з другою вже крутить любов.
— На любов свою хіба можна плюнути?
— Як не плюнете — піде поговорі...
— Трохиме Івановичу! Невже ж ви хочете мене перед усім світом на поглум виставити, щоб згоріло в мені серце. Що я вам зробила?
— Нічого. Проте я хочу, щоб ви зробили мені любов, бо я вже знемігся без неї... Чуєте?... Пора вже подумати й про мене.

ОЛЯ *заломила руки*

— Скажіть, як ви дозналися?
— Про що?
— Ну... про морозиво, постіль, квіти?..
— Я ж уже сказав: пташка, метелик, муха...
— Трохиме Івановичу! Скажіть!
— А попросіть!
— Трохиме Івановичу...
— Ну, милий! Скажіть!

Санітар її за руки притяг до себе.

ОЛЯ

— Пустіть!
— Ну-ну... Не норовися!
— Не давіть мені руки!

7

Тяжко зігнувшись та міцно стиснувши руки, наблизивсь п'ятий хворий.

— Поможіть!

САНІТАР до Олі

— Опцюму ввижається, немов носить він на плечах величезного удава, що хвіст його волочиться десь по той бік світу... А любов моя без взаємності ще гірш за такого удава, бо давить не руки, а серце... Отак! Отак!

ОЛЯ *скрикнула*

— Не мучте!

П'ЯТИЙ

— Не можу! Знемігся! Зараз впустю. Зараз буде катастрофа. Поможіть!

САНІТАР

— Він сказав... Кирюха.

ОЛЯ

— Він?!..

П'ЯТИЙ *до Малахія*

— Не можу задавити... Це ж удав — всесвітнє зло. І тільки я впустю його — він здавить увесь світ... Поможіть!

МАЛАХІЙ *рухом руки*

— Поможу!

ОЛЯ

— Невже він?

САНІТАР

— Ще не вірите?... У вас отут (*показав на спину*) родинка. Так? (*показав на груди*). А ліва трошки більша за праву... Так? А ви любите, щоб все... (*зашепотів про щось в ухо*).

ОЛЯ

— А він не казав вам, що тепер у мене тут... од його дитина?

САНІТАР

— Дурниця! Подвійний аборт: Кирюху із серця, дитину із черева — от і вся проблема.

ОЛЯ

— А про свою хворобу не казав?

САНІТАР

— Про яку хворобу?... Та ви шуткуєте, Олю Манойловно!

ОЛЯ

— Хочете пересвідчитись?

САНІТАР

— Ну-ну... Це він на зло мені, за ті гроші... Отже паскудник, га! А ви чого зразу про це не сказали... Хіба так можна гратися!.. (*нішов*)

Оля упала і тяжко заплакала

П'ЯТИЙ

— Зараз буде катастрофа! Пускаю! Поможіть!

д. б.

Каменистий Верх

ПАМ'ЯТІ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ

„Бо серед співу неспокійних днів
Повз таємничі і вабливі двері
Я йду на клич задимлених вогнів —
На наш похмурий і прекрасний беріг.“

(Лист, О. Теліга)

19. вересня 1941 року німці зайняли Київ. Облога міста тривала місяць. Тоді ж взяли Херсон, а кілька днів пізніше Дніпропетровське. Почали великий наступ на Москву і Воронеж.

Зайняття Києва німецькою армією зробило величезне враження на всіх українців. Від того, яку політику поведуть німці, залежала на довгий час доля України. Ситуація була вийняtkово складна. Нарешті по 21-літнім пануванню большевиків Україна звільнялась від їх влади. Це ж було те, про що довгі роки мріяло кожне українське серце. Але хто був визволителем? Гітлер, який в своєму програмовому творі „Майн Кампф“ говорив про те, що Україна мусить стати німецькою колонією. Вистраждана українська земля стояла знову між двох огнів. Ольжич казав тоді: „Нам відомо, що німці української проблеми політично не ставлять і не будуть ставити, але ми мусимо організувати націю, не дивлячись на те, до яких конфліктів це доведе“. А Олена Теліга писала про це в своїй статті „Розпадаються мури“: „Ми не йдемо накидати згори якусь нову ідею чужому середовищу, лише зливаємось із своїм народом, щоб спільними силами, великим вогнем любови розпалити знову всі ті почування, які ніколи не згасали! Почуття національної спільності і гострої окремішності“. Вона почала готуватись до подорожі на схід. Вони ж з чоловіком стільки років чекали цього часу, хоч і невідомо було, в яких обставинах це станеться. Усе їх емігрантське життя було підготовою, очікуванням цього часу.

І тому, що в своїм полоні
Не тримають нас речі й стіни,
Ні на мент в душі не холоне
Молодече бажання чину.

Дехто радив їй ще зараз не їхати, а трохи почекати. Та вона протестувала і з властивою їй пристрастю просто рвалась на українські землі, туди, де за лісами „в боях ранений, мій трагічний Київ“. Але відіжджаючи на схід, вона свідомо була того, які там сталися зміни під большевицьким пануванням. „Чужі ворожі руки встигли вже виховати покоління, обрабоване з усіх найкращих людських духових цінностей — національних почувань“, писала вона, „вогонь жевріє, треба його роздмухати“. Їде не лише з обов'язку але й з покликання. Їде на рідні землі, як місіонерка, свідома всіх небезпек, з вірою в свою місію:

Чекає все: і розпач, і образа,
А рідний край нам буде чужиною.

І все таки, чи не сон це, побачити знов Україну. П'янила одла думка про можливість повороту до свого дому:

Подумать тільки: наші села й люди,
А завтра прийдемо до свого міста
Захоплять владно зголоднілі груди
Своє повітря — тепле та іскристе.

„Туди, туди! У Київ, древній прекрасний Київ. Він наш... Там, чи навколо нього, діялися діла старовини нашої“... писав М. Гоголь Максимовичу ще 1833 року з Петербурга. Та тепер це була лява, яку важко було стримати. Плоти́на прорвалася і бурхлива жива вода миттю залила все. Молодих революціонерів не тільки не треба було посилати на рідні землі наказами, навпаки, їх треба було навіть стримувати. У цьому вирі була й Олена Теліга. Вона поїхала на рідні землі. Але яким побачила вона Київ? Большевики, відходячи, підмінували будинки, повивозили все, що було цінніше в місті. І приїжджі застали там розбиті доми, вигорілі центральні вулиці міста, пустку на базарах, де гуляв холодний осінній вітер.

Та звідкись сум зловіщий вітер вишле,
Щоб кинуть серце у крижаний протяг
Усе нове...“

Це був той самий Київ, куди приїздили в старовину для торгу не тільки сусідні народи, але й римляни, греки, сирійці, куди привозили товари з Індії, Персії, Єгипту... „Город, колись многолюдний... став, як удова. Великий між народами, князь над областями, зробився данником“ (Плач Іеремії). Цей Київ переживав тепер часи гірші від Батисєвих, бо тоді бодай уміли шанувати чужу віру, і монастирі були оазами, де кожний міг знайти собі притулок і куди не переступала ворожа нога. Та не було такого закутка на великій, просторій землі, куди б не сягало око НКВД!

Приїжджим треба було практично пізнавати свою батьківщину так само, як мандрівникам, що досліджували невідомі землі... Бачили недовірливі погляди киян. Що думають ці люди? Як підійти до них, щоб вони нас зрозуміли? Це ж наші, українські, люди! Чи вірять вони нам?

І часто серце запалає болем,
А щось гаряче аж за горло стисне,
Коли над рідним, тим же самим полем
Зависне інша, незнайома пісня“.

Голосно стукотять по бруку київських вулиць тяжкі чоботи німецьких вояків, тих, що недавно бачили Париж, Брюссель, Прагу, Варшаву, і нагадують, хто тут тепер господар. Боляче стискається серце:

Душа з розбігу стане на сторожі
Щоб обережно, але гостро стежить
Всі інші душі — зимні чи ворожі
І всі глибокі поміж ними межі.

Та серед цих руїн подивугідно швидко закипіло життя і люди взялися за відбудову рідного міста. І це діялось не лише в Києві, але й по всій Україні. З неймовірною швидкістю оживали всі ділянки життя, але оживали власними силами. Бо німецьке командування ні в чому не допомагало. Завалилися всі теорії ворогів про

нездібність українців до державного життя, про брак організаційного хисту, брак солідарності. А як прийшла зима, жили й працювали в нетоплених хатах, звичайно без електрики, лише при каганцях, без води, бо тріскали водогінні рури, і за водою треба було далеко ходити, жили без самих елементарних вигод. Але витримали й працювали так завзято, як це можливо лише при найбільшій духовій піднесеності. Ця гарячкова праця була схожа на біблійне творення світу. За короткий час у Києві при Міській Управі, а потім при Обласній Управі, заснувались різні секції: мистецька, шкільна, позашкільної освіти, театральна, фільмова, лікарська, церковних справ і ін., де вироблялись норми для окремих ділянок життя. Приступили до організації вищих шкіл та наукових установ, а насамперед Академії Наук. Мала розгорнутись продукція книжкова. Вищим чинником була Національна Рада, яка вирішала справи для цілої України. Заснувався Інститут для студій української визвольної боротьби, всеукраїнська кооперативна спілка. Створено Церковну Раду, Український Червоний Хрест, хори, капелі бандуристів. Все життя в Києві і в інших звільнених від большевиків містах у той час було в стадії піднесеного будівництва.

Серед цих важких обставин Олена Теліга не розгубилась. Свою працю виконувала сумлінно й розвинула велику енергію. Її чоловік, який тоді був у Рівному, дуже за неї хвилювався:

— Така слабенька, як вона там це витримує...

Бо в звичайному стані це витримати було б важко. Але її тримає піднесення, екстаза. Їй же ж довірили відповідальну працю і вона мусить це довір'я виправдати: „Лише прикладом великої цивільної відваги і безкомпромісовості аж до смерті, можна впливати на душу свого оточення“ — пише вона в статті „Партачі життя“. — „Україна мусить побачити безкомпромісову сформовану духовість. Бо якраз цього бракує людям, що дістали советське виховання“.

Завданням Олени Теліги було провадити Спілку українських письменників і редагувати журнал „Літаври“.

Німці дозволили в Києві випуск лише одного щоденника „Українське Слово“ і на власне ризико до нього було долучено літературний додаток „Література й Мистецтво“, який згодом, з приїздом Ол. Теліги, відокремлено в журнал „Літаври“. В праці, яку приняла на себе, мусіла думати про все. Бо її заступник, як швидко виявилось, сильно відгонив малоросійським душком, а секретар, закарпатський поет І. Ірлявський, був ще дуже молодий і недосвідчений. З їх поміччю вона знаходить на Трьохсвятительській вулиці квартиру для Спілки українських письменників, створює при Спілці кооперативу „Слово“, яка в умовах харчової кризи налагодила письменникам постачання додаткового хліба. Звертається до Українського Червоного Хреста в справах допомоги тому чи іншому письменникові. На сходинах Спілки письменники читають та обговорюють свої твори, і тут від неї залежить дати той новий тон і зуміти вплинути на інших. Це не легко, але вона веде свою лінію безкомпромісово і твердо. До „Літаврів“ вона обережно і з великою увагою підбирає твори старших і нових українських письменників. Не можна схибити, бо до її праці придивляються всі. І „кожний фальшивий крок, викликаний розгубленістю чи хвилиною слабости, може скерувати на шлях чужий і ворожий для нашої нації“ („Прапори духа“). Вона розуміє всю величезну від-

повідальність, яка на ній лежить і на всіх тих, хто своєю освітою і вихованням належить до керівної верстви. Від цієї верхівки багато залежить, „бо народна маса завжди готова до чину, тільки треба вміти її попровадити“. (Слово на Академії в честь Івана Мазепи). Наші ж часи для Олени Теліги „часи великої руїни всього старого світогляду й рівночасно відродження творчої української духовости“ (Книжка духова зброя). Сама вона має серйозну підготовку та великий літературний багаж.

Дуже складні взаємини утворилися в Олені Теліги з киянами і згодом з німецькими урядами. Інакше не могло бути. Все, що вона пише й говорить, таке несподіване для місцевих людей, особливо для молоді. І якраз тому несприємливе для багатьох. Бо є ідеї, які потребують часу, щоб їх засвоїти. Її слова викликають з боку одних цікавість і симпатію, а з боку інших ворожість, деколи до певного часу приховану. В цій ворожості відчуються не лише світоглядові, але й інші моменти. Є тут певна, зрозуміла, зрештою, досада, що ось вони двадцять літ страждали під большевиками, а тут приїздить з заходу молода пані і займає керівне становище. Вона, що тут не жила, що не знає місцевих умовин так, як вони знають. Їх всіх зв'язували спільні страждання, а вона була чужа, з іншого світу. І тому як би тактовно не поводитись Олена Теліга, все одно її критикували б і осуджували. Але були й такі, в серці яких її голос пробуджував відклик. Про це вона пише в своєму останньому листі до п. О. Л.: „Але за снігом і вітрами відчувається вже ясраве сонце і зелена весна. Це відчувається щодня в різних розмовах у Спілці, в їдальні, в моїй хаті. Це відчувається в тих віршах і рефератах, що мені зносять до Спілки“. Її трагедія, це трагедія емігрантки, що вернулась до свого дому. Та вона му́жно витримує все. Вірить, що велика ідея переможе. Але тепер інакше і не могло б бути. Бо українців з ясно скристалізованим державницьким світоглядом, у збольшевиченому і поросійщеному Києві, було не так багато. Крім того большевики, відступаючи, залишили навмисне багато своїх агентів, які спочатку сиділи тихо, а зорієнтувавшись у ситуації, почали активно вести свою підривну роботу. Вони побачили, що українські націоналі працювали тут на власний ризик, не маючи ніякої підтримки у німців, і змінили тон. Тому положення приїжджих було неймовірно важке, особливо тих, хто, як Олена Теліга, займали керівні становища. Вона ще не мала великого досвіду, а обставини були дуже складні і для найхитрішого дипломата. Але доки Київ був під військовою владою, якась національна праця була ще можлива. З боку німців на початку була навіть виявлена певна увага, саме до українського населення. Генерал Райхенау, що взяв Київ, у супроводі українських архітектів оглядав рештки старовини міста, додому відпускали полонених з походження українців, на багатьох урядових будинках маяли — поруч з німецькими — синьо-жовті прапори, українцям дозволено мати радіо і т. п. . . . Про упорядкування господарського життя німецька армія не думала. Для армії вони діставали постачання, а як живе місто, їх не обходило. Кияни мусіли самі собі давати раду.

Німецький наступ продовжувався. Вони окружили Курськ, Орел, на півдні досягли Озівського моря, взяли Одесу, Харків, Таганрог, зайняли Крим крім Севастополя, яким заволоділи лише згодом. Але і в цей час численних перемог щось в їх військових успіхах захиталось. „Лис пустинь“ генерал Роммель, примушений

був відійти зі своїх позицій і почався британський наступ в Африці, а 6. грудня почався наступ радянський. Престиж непереможної Гітлерової армії відразу був знижений, хоч становище німців у той час рятували блискучі японські перемоги. 8-го грудня в ЗДА Конгрес голосував за війну з Японією, а за три дні Німеччина й Італія оголосили війну ЗДА. Війна стала світовою. В Києві перейшло урядування від військової влади до цивільної й на тому остаточно закінчилася коротка ідилія українсько-німецьких взаємин і почався терор. Керівником „Райхскомісаріят“-у на Україні став Е. Кох, який дивився на українське питання, як на „Лебенсгросс-раум“. Його переконанням було (чи таку школу він пройшов), що експлуатація України є найбільшим завданням, яке історія коли небудь поставила перед германською людиною („Дойче Україншіе Цайтунг“, 18. VII. 1942). Його тупе засліплення було таке, що вже в люті 1943 року він ще загрожував ворогам Гітлера в Україні: „Будемо щораз твердіші і безоглядніші, бо в тій війні не буде перемоги і програної, але смерть або життя“. Почалось переслідування і то переважно тих, що приїхали з заходу. Бо вони привезли сюди різні західно-європейські ідеї, говорили про самостійну українську державу, вони в першу чергу стояли на перешкоді до виконання „плану“. І вони мусять бути знищені. Преса зазнавала щораз більших утисків цензури. Статті, редактовані Телігою, часто перекреслював червоним олівцем якийсь малограмотний німецький цензор. Ще більше ускладнились справи в Спілці, бо деякі співробітники, бачивши напрямок політики окупантів, змінили свій тон, одні зі страху перед німцями, другі тепер лише показали правдиве обличчя. „Багато з тих, що просто адорували нас, не вітаються тепер при зустрічі“ — писала в листі до О. Л. Олена Теліга. Всюди було повно большевицьких агентів. Вони входили в довір'я тяжкодумних німців і робили свою підлу політику. Вони почали ганебно нацьковувати на приїжджих людей і німецькими руками нищили українських патріотів. Звідки могла знати Олена Теліга, хто з тих людей, що приходили до Спілки, друг, а хто ворог, може таємний большевицький агент? Кому можна, а кому не можна вірити? І все це проходило на тлі виїнятково важких умовин життя. „Мороз такий, що всі ми ходимо, як Святі Миколаї, або як снігові баби. Замерзає вода в водопроводі, зі світлом і теплом усе роблять експерименти: то включають, то виключають. Одним словом, є всі ті родзинки, які ми уявляли собі в зимовому житті в цьогорічному Києві“. А треба було провадити працю в Спілці, утворити певну атмосферу цікавою, хоч сходи́ни відбувалися в нетопленому приміщенні, а стояли великі морози. „Ми мусимо дати українському читачеві нові твори, вільні від будьякого примусу і тиску на їх автора. Нічим не мусимо обмежувати його творчість. Усіми його помислами повинна керувати лише національна свідомість і любов до рідного краю“ — говорила вона письменникам на їх сходах. Вона переконана, що в державнім будівництві роля мистецтва є дуже велика, що „велич нації і сила держави будується »ет арте ет марте«, себто мистецтвом і війною“. (Зі статті про гетьмана І. Мазепу). А в статті „Прапори духа“ писала: „Завданням української націоналістичної літератури й мистецтва є виведення всіх тих цінностей, які б скріплювали, а не розслабляли душу нації. Є віднайдення... правдивих глибин і висот української духовості і створення для них струнок і незнищимої форми“. (Прапори духа).

В кінці листопада прийшли відомості про розстріли багатьох приїжджих у Житомирі, Чернігові, Радомишлі й Полтаві — перша зловіща вістка. Деякі почали готуватись до виїзду, але Олена Теліга про це не думала. „Я не для того приїхала до Києва, щоб звідси виїздити“ — сказала вона. До грудневого числа „Літаврів“ вона підготувала матеріал про розстріляних більшовиками у 1934 році молодих талановитих письменників: Григорія Косинку, Дмитра Фальківського, Ол. Близька та ін. День перед виходом чергового числа журнал був заборонений. Олена Теліга, схвильована, разом із редактором „Українського Слова“ Іваном Рогачем, пішла з запитом до німецьких урядів. Але марні були всі заходи! Вражена брутальною відмовою, вона потім дома гірко плакала. На другий день „Українське Слово“ не вийшло. Замість нього з'явився надзвичайний випуск „Нового Українського Слова“, де повідомлялось, що Київ переходить до рук цивільної німецької влади — Райхскомісаріату.

Івана Рогача, його сестру й ще кількох членів „Українського Слова“ заарештували, а потім розстріляли. На їх місце прийшов редактор Штепа й відразу заявив, що його мета — „не робити нічого, щоб засмутило визволителів“. Він запропонував Олені Телізі зміну лінії: повну покору німцям. Вона відмовилась. Була послідовна в тому, що писала колись у своїй статті „Партачі життя“ про цивільну відвагу: „Це передусім вміння сказати „ні“, коли від тебе вимагають речі противної твоєї гідності і твоїм переконанням“. І що той, хто стоїть на чолі війська, організації чи якого угруповання „мусить зважуватись на небезпеку, на відповідальність та мусить наставляти голову на лютий буревій“. В ній сильно розвинене почуття відповідальності „перед Богом, історією і власним народом“ — чесний і мужній підхід до життя. „Літаври“ були закриті. В другому числі „Нового Українського Слова“ з'явилась стаття під заголовком „Щури“, де глузували над приїжджими українцями з заходу. Таких, як Олена Теліга і її товариші, називали зрадниками. В ці важкі дні великою підтримкою був для неї її секретар, згадуваний молоденький закарпатський поет Ірлявський, автор кількох збірок ліричних віршів. В 22 роки він спромігся видати вже три книжки, а четверту збірку „Брості“ в вільні хвилини докінчував уже в Києві. Цей молодий хлопець тримався подивугідно твердо:

„Не дивися назад, які жертви,
Скільки зради і скільки журби,
Бо життя розквітає на мертвім,
Що зродилось з вогню боротьби.

Те життя ще бажало посвяти
Найсвятіших поривів і діл,
Що бажає і нині печаті
З крови нашого духа і тіл“.

(І. Ірлявський)

9-го лютого пані Л. С. і М. Я. зустріли Олену Телігу на вулиці і спитали, чи вона знає про те, що в місті було заарештовано від 7-го лютого 200 людей? Так, вона знала це. Вони їй радили не йти до Спілки, бо небезпечно. Вона відповіла:

— Як це буде виглядати? Я — голова Спілки і не прийду на зібрання. Як я можу лишити їх у небезпеці?..

Ірлявський, довідавшись про арешти, зайшов до містоголови і розповів йому про це. Той до Спілки не прийшов. Ірлявський прийшов сам. Гестапо засіло в Спілці вже 8-го лютого. Хто входив туди 9-го лютого, вже не міг вийти. Коли зійшлося багато людей, Гестапо звернулось із запитом: хто є членом Спілки, а хто ні? Михайло Теліга, що приїхав до Києва за жінкою, не належав до Спілки, бо й не був ніяким письменником, руку підніс. Хотів бути там, де його дружина. Один із членів спілки руки не підніс. Всі, хто піднесли руки, були заарештовані. Їх ще довго протримали в приміщенні Спілки, бо чекали, що надійдуть інші. Олена Теліга в ці критичні хвилини трималася гідно й гордо, всіх заспокоювала і всю вину приймала на себе: „Я ваша голова й я несу найбільшу відповідальність“ — казала вона. Заарештованих перевезли на вулицю Короленка 33, де містилось Гестапо і звідти не вийшли вже ніколи: Олена Теліга, Михайло Теліга, Іван Ірлявський, професор Гупало і ще кілька їх товаришів. Чи їх мучили перед смертю і в який спосіб? Чи їх розстріляли чи замордували в який інший спосіб, цього не знає ніхто, крім катів.

„Коли ж зійду на каменистий верх
Крізь темні води й полум'яні межі —
Нехай життя хитнеться й відпливе,
Мов корабель у заграві пожежі“.

Вона, що мала такі величезні перспективи артистичного піднесення, що так палко любила життя, так просто віддала його. Вона не тільки кликала до боротьби, не тільки сама активно включилася в цю боротьбу, але й витривала до кінця.

* . * *

Німці лютували... Концентраційні табори були переповнені в'язнями; та більшість їх розстрілювали. У Києві й інших містах України не було вже чути вільного українського слова. Газети, що виходили на українській мові, видавалися німецькими запродавцями і були звичайною німецькою агіткою. Вся широко започаткована праця по відході большевиків була затримана, установи замкнені, чи носили інший характер, якого вимагали німці. І тоді в кінці 1942 і початку 1943 року по всій Україні родився повстанський рух, який паралізував німецьке запілля. Так нарід український за невинну кров дітей своїх підніс на ворога зброю.

Цей період найбільшого терору червоної Москви знайшов признання у багатьох представників білої Москви — емігрантів. Московські емігранти у всіх закутках землі радісно спостерігали це знування, хай червоної, але все ж Москви, над Україною... Таким незнищимим є те братерство крові. Воно ж змушувало цих емігрантів-москалів радіти, коли Басарабія входила до ССРСР, признавати йому бази в Дарданелях, бо відчувало, що це піде Москві, хай червоній, але Москві. Це нам всім українцям відкрило очі раз на завжди. Всі побачили, що жадного інтернаціоналізму нема й не буде. Отже можна служити лише якійсь нації — або чужій московській, або своїй — Україні.

(О. Теліга — Братерство в народі)

Любов і політика княжни руської і королеви чеської

Сторінка із чесько-українських взаємин XIII ст.

В 1825 р. у віденському театрі йшла прапрем'єрою історична трагедія в 5-ти діях Франца Грільпарцера „Кенігс Оттокарс Глюк унд Енде“ (Щастя і смерть короля Оттокара). Франц Грільпарцер, чільний австрійський драматург, що належить до ряду таких світових німецьких письменників, як Гете, Шіллер, Кляйст чи Геббель, своєю трагедією „Кеніг Оттокарс Глюк унд Енде“ станув на вершку слави. Бо була це пісня похвали для Австрії, для її народу й її володарів — Габсбургів.

Історія чеського короля Премислава Оттокара II (1253—1278) та його противника Рудольфа Габсбурга (1218—1291) манила Грільпарцера драматичністю дії, гострими конфліктами характерів обидвох володарів та участю в цих зударях двох жінок, Маргарети Бабенберзької та Кунгутти (Кунегунди) Ростиславни, дочки українського князя Ростислава Михайловича з Чернігова і внучки угорського короля Белі IV.

До німецької літератури, завдяки Грільпарцерові, ввійшла українська княжна Кунгутта Ростиславна, як „Кунегунда з Мазовії“, внучка угорського короля, „горда угорка“ (слова Завіші, II дія) і зводниця, демон зла, що „палючим поглядом своїх чорних очей“ привела до катастрофи тодішньої чеської великодержави й до загибуні короля Оттокара II. В працях чеських і російських істориків українська княжна Кунгутта є „по отцу русская“, але про неї згадують часто й німецькі та угорські хроніки, а також Галицько-волинський літопис, але ні в українській історії, ні в українській літературі Кунгутта Ростиславна, українська княжна й чеська королева, не знайшла місця.

А проте Кунгутта Ростиславна, жінка чеського короля Оттокара II, згодом регента Чехії і мати короля Чехії й Польщі Вацлава II (1271—1305), належить до найцікавіших жіночих постатей України XIII ст. і в галерії володарок-українок на чужих престолах займає може й одне з перших місць. Вона є тією ниткою, що в XIII ст. зв'язує Чехію, Німеччину й Україну, вона є віссю політичної дії тодішньої середньої Європи й хоч, як ми вже згадали, ввійшла в німецьку літературу, як демон зла, такою, згідно з історичною правдою, не була.

Кунгутта Ростиславна належала, як це по-сьогоднішньому сказати, до авантюристичних княжих родів України. Батько її князь Ростислав Михайлович осів у 1230 р. в Новгороді, але новгородці не схотіли його, тому в 1235 р. бачимо його вже на Литві. П'ять років пізніше, 1240 р. іде він походом на Володимир Волинський, а звідти у Пинськ. В 1241 р. при допомозі галицького боярина Володислава займає Галич, але коли під Галич підійшов Данило, він втікає. В 1243 р. розбивають його військо татари, і він втікає на Угорщину, де одружується з дочкою короля Белі IV Анною. В 1247 році має вже титул „банус тотіус Складоніє“ і князя — створеного для нього банату — Мачви. В 1245 р. за допомогою Белі IV займає

Перемишль і розбиває військо короля Данила на річці Січниці, одначе вже в 1249 р. Данило побиває його під Ярославом, і він втікає на Угри, де вмирає в роках 1260-тих, бо в 1264 р. папа Урбан IV згадує його уже як покійного.

Подружжя зв'язки між королівським родом Чехії і Руриковичами, хоч досьогодні ще не є належно висвітлені, сягають ще часів кн. Володимира Святого й були завжди жваві. Уже внук Володимира Святого (син Марії-Доброніги й Казимира I) Володислав одружується з Юдитою, княжною чеською, знову ж виучка київського князя Святополка Ізяславича (мати, Предслава, вийшла заміж 1104 року за угорського князя Альмоша-Константина, сина Гейзи I) Адельгайда (†1140) виходить заміж за чеського короля Собеслава.

Оломунецький князь Одон одружується з дочкою галицького князя Ярослава Осмомисла, Вишеславою (†1194) і князь Брна, Вратислав, бере собі за жінку в 1132 р., як зазначає чеський хронікар, „руську княжну незрівняної вроди“. Хто одначе був цією княжною, досі залишилось загадкою. Пізніші джерела подають ім'я княжни „Васильки“, дочки кн. Ярополка, але, як догадується С. Томашівський, цією княжною могла бути тільки дочка князя Володимирка.

Претенсії на галицький престіл князь Ростислав одідичив по своєму батькові, чернігівському князеві Михайлові Всеволодичеві. Цей знову ж князь Чернігова в 1226 р. був переяславським князем, потім новгородським, в 1235 р. знову чернігівським. Згодом він займає Галич, а в 1236 р. здобуває Київ. В 1239 р. втікає перед татарами на Угорщину, згодом в Польщу, а потім знову вертається до Чернігова (в 1245 р.). З наказу ханів поїхав до орди, де його татари по-звірськи замордували (20. жовтня 1246) за те, що не хотів поклонитися їхнім богам. Наша Церква зачислює його до святих. Князь Михайло був сином князя Всеволода Святославича і внуком великого князя київського Святослава Всеволодовича, так що дочка князя Ростислава була в простій лінії пра-правнучкою київського князя, а внучкою польської королівни Марії Казимирівни, з якою був вперше одружений князь Чернігова Всеволод Святославич. Таким чином у княжни Кунгутти Ростиславни є кровні зв'язки по жіночій лінії з польськими і угорськими королівськими родами.

Княжна Кунгутта прийшла на світ згодом в 1245 р. а в 1261 р. вийшла заміж за короля Премислава Оттокара II. Її сестра Агрипіна була дружиною краківського князя Лешка Чорного, знову ж третя дочка князя Ростислава, невідомого нам імені, вийшла заміж за болгарського царя Михайла Асеня (рр. 1246—1256). Немає сумніву, що ці подружжя дочок князя-вигнанця, яким був по суті князь Ростислав, і внучок угорського короля Белі IV, мали в першу чергу політичне значення. Не треба забувати, що тоді за панування короля Премислава Оттокара II Чехія піднялася була на вершини могутності й небувалого поширення своїх кордонів, бо Оттокар прилучив до свого володіння Австрію, Стирію, Каринтію, Країну і походом своїм в Прусію досяг великого впливу. Після розводу з Маргаретою Бабенберзькою, Оттокар одружився з Кунгуттою.

Шлюб 16-літньої, якщо вірити стирійській хроніці, незрівняної краси княжни Кунгутти відбувся 25. жовтня 1261 р. в Братиславі, а коронація 25. грудня цього ж року в Празі. Більш як 20 років прожила Кунгутта в Чехії (померла 9. жовтня 1235) після смерти свого чоловіка в 1278 р. в бою з Рудольфом Габсбургом, стала од-

вертим ворогом німців. Оттокар II належав до тих чеських королів, який сприяв німецькій колонізації і скріпленню німецьких впливів. Кунгутта, як регентка, а згодом як в'язень Рудольфа Габсбурга стала центром протинімецької політики чехів. Після смерти Оттокара II. Кунгутта стає регенткою Чехії, маючи при собі малолітнього сина Вацлава. Рудольф Габсбург, який не хотів дозволити на поширювання Чехії коштом німецьких країв, не пішов на ніякі уступки. Ув'язнена спершу в тюрмі замку на Граді в Празі, згодом в твердині Бездеш, в Болеславській окрузі, Кунгутта здана була на ласку й неласку нового володаря Чехії, марграфа Бранденбургії, Оттона. Він відбирає малого Вацлава від Кунгутти і висилає його в Бранденбург. Але чеська шляхта не покидає своєї королеви. Кунгутта втікає до Опави, яка згідно з договором з Рудольфом Габсбургом, належала до неї, і тут на своєму замку гуртує чеську шляхту до боротьби проти німців. А між чеськими панями на перше місце вибивається моравський дворянин Завіша з Розенбергу, пан на Фалькенштайні, з яким любить Кунгутта і, потім, потаємно вінчається з ним.

Завіша перебирає в свої руки керму політичними справами і по довгих перипетіях в 1283 р. вдається йому посадити на королівський престіл Чехії сина Кунгутти Вацлава II, тоді і тайний шлюб Кунгутти з Завішою стає офіційно проголошений. Молодий король Вацлав II закликає свою матір до Праги, яка з Завішою перебирає керму держави. Однак проти Завіші виступає чеська шляхта, яка, визнаючи королеву, не хоче визнати її чоловіка. Серед інтриг, ворожнеч, а то й кривавих заворушень, Кунгутта вмирає (1285 р.), а на чеському престолі залишає свого сина Вацлава II, передаючи йому володіння, вирване збройною силою в німців, найбільших тоді ворогів Чехії. Може й тому Кунгутта ввійшла до німецької літератури, як демон зла.

Але для України Кунгутта Ростиславна назавжди залишиться, як зразок слов'янської спільноти і тих міжслов'янських державних зв'язків, яким на перешкоді стояли неслов'янські держави та імперіалізм окремих слов'янських народів. І невідомо, чи ця ідея всеслов'янського союзу не знайшла була б належного відгому у тодішніх володарів слов'янських земель, якби не бажання особистого щастя, бажання любови жінки, яка залишилася самотня, одна й якій доля судила обороняти нарід зданий на ласку й неласку могутнього ворога. Кунгутта — королева чеська оборонила Чехів перед загибеллю, Кунгутта — княжна руська знайшла смерть в коханню.

ВАЖНІША БІБЛІОГРАФІЯ:

А. В. Флоровский. Чехи и восточные Словяне. т. I. Прага 1935. стор. 240-251 подає обширний список джерел. Хоч Флоровський пише, що Кунгутта „по отцу русская“, всеж таки признає, що Кунгутта є звязковим Чехії з „Южной Русью“.

Широку характеристику цих часів подає: von Pflugk-Hartlung, Weltgeschichte, die Entwicklung der Menschheit in Staat und Gesellschaft, Mittelalter, ст. 230, 270. Пор. теж: Dvornik: The making of Central and Eastern Europe, London 1949.

Крім чеських хронік, докладні дані подає Паляцкі: Dejiny narodu ceskeho, Praha 1894, O ruskem knizeti Rostislavovi, otcí kralovny ceske Kunhuty, orodu jeho, Casop. ces. Mus. 1831. Теж: Jakubec, Dejiny literatury ceske, Praha 1929.

Baumgarten, de N. Genealogies des branches regnantes des Rurikides du XIII-e an XVI-e siecle, Orientalia Christ. Vol. XXXV. I. N. 94. Roma 1934.

Трипілля-Мексико

(З циклю: „Україна в центрі культурно-цивілізаційного круга південно-східної Європи“).

Дослідникам праісторичних цивілізацій людства добре відомі деякі їх вияви, дуже схожі на себе зовнішньою формою, але територіально такі далекі від себе, що пояснення їх генези є іноді довго дискутованою проблемою на сторінках фахових журналів. Сюди належить — щоб назвати лиш найважливіші випадки — прикрашена відтисками шнурка кераміка III. тисячеліття до Хр. в Іспанії, центральній Європі й на Україні, мегалітичні могильні споруди цього ж часу в західній, північній, південній та східній Європі, обряд тілопалення в різних праісторичних племен старого континенту, а вкінці прегарно мальована кераміка егейського культурно-цивілізаційного круга (в цьому й трипільська на Україні) — і в Мексику. Голос в дискусії над трьома першими із названих тут проблем, хоч виринають вони й перед українськими археологами, належить радше до фахового журналу. Тут хочемо розглянути тільки останню з них, тобто велику схожість розписної кераміки Старого й Нового Світу.

Очевидно, розв'язка цієї загадки тісно пов'язана з проблемою першого заселення Нового Світу. В цьому напрямі було багато більше чи менше ймовірних здогадів. Першими відкриваючи й поселенцями Америки мало б бути населення затоплених континентів на Атлантийському чи Тихому океані (Атлантида, Му), японці, полінезійці, єгиптяни, фенікійці, воєводи Джінгіс-хана, а навіть африканські негри. Сьогодні всі ті здогади треба відкинути як науково не обґрунтовані і на підставі археологічних дослідів за останніх 25 років треба прийти, що перші людські гурти взагалі прийшли до Америки (Канади) з північно-східної Азії через пролив Берінґа ще в часі тривання старшої кам'яної (палеолітичної) доби, згодом 20.000 літ тому.¹ Це датування можна буде уточнити після вдосконалення нової американської методи (“Carbon 14”, 1946) означування хронології праісторичних знаходів, що спирається на радіо-активності органічних залишків між ними.²

Та саме в минулому році д-р Д. Е. Ібарра Грассо, професор університету в Тукаман (Аргентина), висказав у справі заселення Нового Світу зовсім нову думку. Він приймає, справда, першу іміграцію до Америки через пролив Берінґа й Аляску як факт археологічними знаходами вповні доказаний, але твердить, що багато пізніше, десь протягом II. тисячеліття до Хр., до центральної Америки прибула друга міграційна хвиля, тим разом середземноморського походження, яка зайняла прибережну частину південного Мексика.³

Д. Е. Ібарра Грассо, як знавець центрально-американської археології, каже, що на терені тамошніх праісторичних високих цивілізацій він помітив багато елементів, які були при кінці кам'яної та на початку бронзової доби (коло 20.000 до Хр.) в культурах східного Середземномор'я, Єгипту й Мезопотамії. Зокрема він наводить такі факти: 1) єгипетські фараони женилися з своїми сестрами і те саме робили королі інків в теперішнім Перу й Болі-

вії, 2) у старинній Греції (Мікени) лица померлих королів були прикривані масками із золотої бляхи і такий самий звичай був у Перу й Аргентині у народу діягвітас, 3) мікенське „фальшиве склепіння“ в архітектурі було знане й у майв на Юкатані, а мури з часу інків з трапезовими брамами були архітектурно дуже подібні до старовинних середземноморських, 4) греки знали вчення про чотири віки світу, а мексиканські азтеки вірили в чотири сонця, 5) на грецьких вазах геометричного стилю є на передній частині кораблів все намальована „зірка вітрів“, znana теж в Болівії та в Полінезії, 6) бронзові сокирки інків були майже тотожні із староегипетськими сокирками, а кретська пурпура подибується на найдавніших тканинах в Перу.

Д. Е. Ібарра Грассо твердить далі, що в центральній Америці немає поступенного розвитку тамошніх високих цивілізацій. Вони, мовляв, з'являються там, на південних побережжях Мексики, вже високо розвинені, а прийшли туди зі східного Середземного моря через близький Орієнт, Індокитай і Малайський архіпелаг. Завезти мали їх туди приналежні до середземноморської раси праісторичні кретійці, що дісталися своїми кораблями через Червоне море та Індійський і Тихий океани аж до сьогоднішнього Мексики. На піддержку своїй теорії Ібарра Грассо призиває антропологію. Сьгоднішні індонезійці, мовляв, належать, по думці деяких антропологів, до середземноморської раси, до чого без сумніву причинилися кретські моряки, і той самий расовий тип можна розпізнати на старовинних мексиканських різьбах та серед теперішнього тубильного населення Болівії.

Такий приблизно є зміст нової теорії про перших поселенців центральної Америки. Перевірючи тепер її можливість, залишаємо антропологам справу расових доказів теорії, а самі спробуємо розглянути її з археологічного погляду.

Тут перш за все вирінає питання, чи праісторичні мешканці острова Крети, що їм автор теорії приписує перенесення середземноморських та малоазійських цивілізаційних елементів у Новий Світ, мали взагалі хист і спромогу до далеких морських подорожей та якесь зацікавлення в них. З дотеперішних археологічних дослідів на Креті, а вони ведуться там безперерійно вже кілька десятків літ — ясно виходить, що численні природні пристані Крети були в праісторичних часах не тільки базами для рибаків, але й гаванями для моряків. Як у часі коло 3.000 до Хр. над Нілем та Евфратом постали перші у світі великі міста, сини кретських фермерів постачали їм харчові продукти, а привозили звідтіля мануфактуру та знання далеких країв. Так зродилася на Креті торгівля з заморськими краями і тамошні прибережні оселі стали згодом переминоватися в торговельні центри. Кретські жреці-королі зробили з цього державний монополь, зорганізували торгівлю на широку скалю з Грецією, Єгиптом та Мельсом, яка стала головним джерелом їх багатства. Їхні королівські палати (Кносос, Малія) були водночас купецькими складами товарів, а вони самі стали королями сміливих мореплавців, панів моря.⁴

При таких стани речей твердження Ібарра Грассо про кретських моряків як перших білих поселенців Мексика стає дуже правдоподібним. Дістатися їм невеликими вітрильними кораблями з Середземного у Червоне море було зовсім легко. Згідно з одним з гієрогліфічних написів в Карнаку, старовинній столиці горішнього Єгипту, канал, попередник сьгоднішнього Сузького, який

лучив східне рам'я дельти Нілю з Червоним морем, існував уже, мабуть, на початку XIV. ст. до Хр.⁶ Маючи постійний зв'язок з Мезопотамією, кретські моряки, як пізніше римляни, могли діставатися Індійським океаном аж до великих Сундайських островів. Дальшими їх провідниками впоперек густо засіяного островами Тихого океану могли бути праісторичні мешканці Полінезії або китайці, які дуже вчасно могли принагідно відкрити південно-західні береги сьогоднішнього Мексика. На повну можливість таких далеких морських подорожей кретських очайдухів-моряків вказує теж твердження відомого віденського археолога й історика старовинного мистецтва проф. О. Менгіна, що народи Далекого Сходу, китайці й японці, є наслідниками кретійців у декоративному мистецтві.⁶

Більше ніж півтори тисячі літ пізніше, в перших століттях по Хр. єгипетські фараони, для торговельних цілей, пильно берегли попередника Суєзького каналу від замулення піском⁷ і тоді римські купці морським шляхом держали постійний зв'язок з Індіями та діставалися проливом поміж Маляккою і Суматрою аж до південно-східних берегів Китаю.⁸ Тому з великою правдоподібністю можна здогадуватися, що морський шлях з Середземного моря через Індійський та Тихий океани у Новий Світ був знаний і вживаний вже в праісторичних часах.

До розгляду остається друга проблема, цікава зокрема для українських археологів, на яку не звернув уваги Ібарра Грассо. Це згадана вище схожість орнаментики егейсько-трипільської та праісторичної мексиканської кераміки.

Тут перш за все привертає до себе увагу сама техніка цієї орнаментики — барвистий розпис, малювання. Воно було дуже модне в молодшій кам'яній (неолітичній) та в бронзовій добі (III.—II. тисячеліття до Хр.) у всіх хліборобських народів південної Європи та Азії. Україна, Румунія, Болгарія, Тессалія, Греція, Кикляди, Крета, Єгипет, Мала Азія, Сирія, Палестина, Месопотамія, Іран, Туркестан, Індії — це ті землі, де археологічними дослідями була відкрита мальована кераміка з тих часів. Її розмальовували талановиті декоратори в геометричній стилі, який досягнув мистецьких вершин на Україні⁹ та з домашню рослинних і фігуральних мотивів (морські тварини) на Креті.¹⁰ Мотиви геометричні та фігуральні (тварини, люди) були вживані в Єгипті та в Палестині, на українській трипільській кераміці фігури людей та тварин трапляються дуже рідко. Розпис був виконуваний брунатною, червоною, чорною, рідше білою краскою на природному цеглястому тлі.

Найраніше, вже в половині IV. тисячеліття до Хр., мальована кераміка появляється в Єгипті (Amrah, Gerzeh) та в Туркестані (Анау), через пів тисячі літ в Месопотамії, Сирії та Персії, в половині III. тисячеліття до Хр. в Греції, на Креті та в Україні, а найпізніше, на початку II. тисячеліття до Хр., в Китаю та в Індіях.¹¹ До Мексика мальована кераміка могла дістатися ще пізніше, можливо в половині II. тисячеліття до Хр. Стиль її розпису майже чисто геометричний, з частим приміненням спірального орнаменту в передколюмбійських часах, який перетривав у своїй найбільш прикметній формі („біжуча спіраль“) аж до наших часів.¹² На найдавнішій мексиканській кераміці нема ще жадного розпису.

Друга річ, яка робить старовинну мексиканську кераміку схожою на трипільську в Україні — це дуже подібні до себе спі-

ралеві орнаменти кругом горішньої частини посудини (Umlaufstil). Коли йде про їх походження, то всі дотеперішні археологічні розкопи у давніх культурних краях східної частини Середземного моря та кругом неї засвідчують понад усякий сумнів, що спірала як орнаментацийний мотив не була родом ні з Месопотамії ні з Єгипту ні з Крети. Передові дослідники єгейського цивілізаційного круга (Шмід,¹³ Фіммен,¹⁴ Менґін,¹⁵ Чайлд,¹⁶ Pendlebury¹⁷) однозгідні в тому, що кретські ганчарі перейняли її з ганчарських майстерень на Киклядських островах, а туди її запозичили з півночі, від народів з лінійно-стрічковою орнаментикою кераміки. Так орнаментована кераміка була поширена, як відомо, в судетських краях, на Україні, в Семигороді та в Тессалії (півн. Греція). Територіяльно найближча до Крети є Тессалія, але за хронологією О. Менґіна¹⁸ спіралевий розпис на тамошній кераміці появляється на три століття пізніше, ніж в Україні і туди він був занесений через Семигород з України. Супроти цього думку вище названих дослідників єгейської цивілізації про походження кретської спіралі „з півночі“ приходиться уточнити так, що спіралевий орнамент на кретській праісторичній кераміці був занесений туди через Семигород-Тессалію-Кикляди з заселеного трипільцями Подніпров'я і є первісно українського (трипільського) походження. Таке ставлення справи впливає з сьогоденішнього стану археологічних дослідів у названих країнах.

Само походження спіралевого орнаменту є окремою проблемою в археології. Тут зазначимо тільки, що на думку його дослідників неолітична спірала походить ще з палеолітичної орнаментики,¹⁹ а зокрема трипільський спіралевий орнамент виводить О. Менґін з місцевого меандрового орнаменту пізно-палеолітичної (мадленської) доби,²⁰ що його прегарні зразки на браслетах з мамутової ікловини викопали Ф. Вовк та Л. Чикаленко в Мізині на Десні.²¹

Коли тепер прийняти за Ібарра Грассом, що культурно-цивілізаційні здобутки східно-середземноморських народів дісталися до Мексика за посередництва кретських моряків, тоді послідовно приходиться прийняти теж за факт, що прикметна для старовинної мексиканської кераміки спіралева орнаментика є трипільсько-українського походження, посередньо — не безпосередньо.

Однак до уваги треба взяти ще й другу можливість. Крім морського шляху на Далекий Схід з країв єгейського культурного круга, до якого належала й Україна, в праісторичних часах міг існувати ще й другий, сухопутний шлях. В перших століттях по Хр. такий шлях ішов із Чорного моря через Каспійське озеро, сьогоденішню Хіву, Бухару, Самарканд та Центральну Азію до сьогоденішнього Шанґаю, і римські купці вивозили ним невідьників, музикантів, червоні коралі, льняне полотно та вишивки із східних частин римської імперії, можливо саме з України, а імпортували китайський шовк та інші речі, що їх тепер археологи викопують у старовинних похованнях у південній Україні.²²

Дуже можливо, що той трансконтинентальний шлях існував уже в часах тривання трипільської культури в Україні, бо прим. північно китайська малювана кераміка з часу 2.000—1.500 до Хр. має на своїх вазах біжучі спіралі, рисунком і укладом дуже близькі до молодших трипільських з того самого часу. На цю схожість обох орнаментів, китайського й трипільського, звернув був перший увагу згаданий вже вище О. Менґін²³ і на його думку спіра-

левий орнамент, що пізніше появляється на мальованій кераміці в східних Індіях (Анам), є запозичений з північного Китаю,²⁴ тобто є теж корінного трипільського походження. Тому в наших міркуваннях виринає ще друга можливість, а саме: спіралекий орнамент, що ми його бачимо на праісторичних мексиканських вазах, міг бути занесений туди не тільки кретійцями, але водночас теж і китайцями, або кількасот літ пізніше мешканцями східного побережжя Індій. Та в одному й другому випадку його праіточина була над Дніпром.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Ближче про це у R. W. Murray: *Man's Unknown Ancestors*, Milwaukee 1943, 213-247. Добрий огляд нових американських та канадських праць про це подала Н. Береговая: *Древн. культуры Аляски* (Сов. Етногр. 1948, кн. 4, 204-219).

² E. C. Anderson: *Radiocarbon from Cosmic Radiation* (Science, 1947, 576); F. Johnson: *Radiocarbon Dating* (Amer. Antiquity XVII, 1951).

³ D. E. Ibarra Grasso: *Estado actual del problema de los origenes oceanicos de parte de los aborignes Americanos* (Ciencia Nueva I. Tucuman 1951, 3—46); *Die amerikanischen Hochkulturen in heutiger Sicht* (Universitas, VI, Strassburg 1951, 857—862).

⁴ O. Mengin: *Weltgeschichte der Steinzeit*, 1931; J. D. S. Pendlebury: *The Archaeology of Crete*, London 1939 (passim).

⁵ *Encyclopædia Britannica* XXI, 1947, 517.

⁶ *Op. cit.* 296.

⁷ M. P. Charlesworth: *Trade-routes and commerce of the Roman Empire*, Cambridge 1924, 59.

⁸ E. H. Warmington: *The Commerce between the Roman Empire and India*, Cambridge 1928, карта.

⁹ Список важнішої літератури у В. Щербаківського: *Кам'яна доба в Україні*, Мюнхен 1947, 69-74. Пізніші публікації: Т. С. Пассек: *Периодизация трипольских поселений*, Москва 1949; Y. Pasternak: *The Trypillian Culture in Ukraine* (Ukr. Quarterly VI, New York 1950, 122—133).

¹⁰ D. Fimmen: *Die kretisch-mykenische Kultur*, Leipzig 1921; H. Th. Bossert: *The Art of Ancient Crete*, London 1937.

¹¹ O. Mengin: *op. cit.*, passim.

¹² За археологічними збірками Royal Ontario Museum в Торонті; пор. теж: E. Noguera, *Extensiones cronologico-culturales y geograficas de las ceramicas de Mexico* (Contributions al XXV Congreso internat. de americanistas, La Plata, Argentina 1932), Mexico 1932.

¹³ H. Schmidt: *Zeitschrift fuer Ethnologie*, 1904, 608.

¹⁴ D. Fimmen: *op. cit.*, 198—199.

¹⁵ O. Menghin: *op. cit.*, 449.

¹⁶ V.G. Childe: *The Dawn of European Civilization*, 1947, 33

¹⁷ *op. cit.*, 84.

¹⁸ *op. cit.*, 56, 339.

¹⁹ Докладніше про це у Я. Пастернака: *До проблеми поширення й хронології лінійно-стрічкової кераміки в Європі*, Авгсбург 1948, 4-5.

²⁰ *op. cit.*, 334.

²¹ Ф. Вовк: *Магдаленське майстерство на Україні* (Записки НТШ, 46) Львів 1902; Л. Чикаленко: *Нарис розвитку геометричного орнаменту палеолітичної доби* (Наук. Збірник УВУ в Празі, I, Прага 1923).

²² E. H. Warmington: *hp. cit.*, passim і карта.

²³ *op. cit.*, 288, 291 і табл. XXXIII, 14.

²⁴ *op. cit.*, 297.

Р е ц е н з і ї

Proceedings — Наукове Товариство ім. Шевченка. Історично-філософична Секція (Published by Shevchenko Scientific Society, Editor: Nicholas D. Chubaty), Vol. I, New York—Paris 1951, 8°. 119 стор.

Коротким оглядом історії НТШ і з'ясуванням цілі видавництва (с. 5-9) починається перший випуск „Праць“ НТШ в Америці. Статтю М. Чубатого „Українська і російська концепції історії Східної Європи“ (с. 10-25), друковану також у тижневому австрійському виданні „Свободи“, можна доповнити джерельними і літературними матеріалами; з українських істориків наводить він тільки погляди М. Грушевського і свої, промовчує С. Томашівського, М. Кордуби й інших. Мабуть тенденційно цитує Касіяна Саковича замість „Протестації“ митр. Йова Борецького з 1621 р.

Синтезою геологічних, геоморфологічних, археологічних, палеоетнологічних і палеоботанічних дослідів є стаття Г. Махова „Природа України і її вплив на матеріальну культуру українського народу в праісторичних часах“ (с. 26-47).

Дві статті О. Домбровського з його дослідів над зв'язками України з античним світом (с. 48-52) охоплюють частинно і той матеріал, який він містив у „Києві“ (1951, 1, с. 46-8, 1951, 5, с. 233-6, 1952, 1, с. 38-42).

Опрокинення теорії Юрія Вернадського про євразійські культурні початки східних слов'ян Р. Смаль-Стоцьким треба б обоснувати ще історичними й антропологічними матеріалами; Смаль-Стоцький обмежується тільки лінгвістичними доказами з готської мови; але з готським періодом історії України не слід зв'язувати так, як це він робить, походження назви „Русь“ (пор. „Готи і варяги в укр. історії“, „Самостійна Україна“, Чикаго 1951, IV, ч. 11(46) с. 9-11).

Стаття В. Січинського „Рання християнська архітектура на Україні“ (стор. 63-66) є поширенням двох перших розділів з його праці „Пам'ятки укр. архітектури“ (I, Філадельфія 1952, с. 9-14).

Дві сфрагістичні статті пок. В. Прокоповича (с. 67-75) зрадагував за матеріалами покійного А. Яковлева, який вважає, що студія про „Печать малороссійскую“ потверджує висновки його дослідів над „прежніми статтями“ Б. Хмельницького, що — на його думку — були спеціально сфальшовані в Москві 1659 р. Переяславський договір у світлі міжнародного права представляє Б. Галайчук (с. 102-5), юридичний аспект цього договору — С. Іваницький (с. 106-8).

В. Шугаєвський подає „Вивід слова „чех“ як українське найменування польського півторака Жигмонта III“ (с. 76-9) і „Нахідки венецьких монет у Східній Україні в XIII-XIV ст. як історичне джерело“ (с. 80-1).

„Нові погляди на католицизм і православ'я в Східній Європі“ М. Чубатого (с. 86-93) містять противорічність у тому, що автор, слушно приймаючи противимський татарський напрям церковної політики в суздальсько-володимирсько-московському князівстві, пише відтак, що можливо, за часів князя Ярослава Всеволодовича суздальського, якому Батий віддав Київ, була Україна зв'язана з Заходом (с. 90). Знову ж поширенню церковної унії на українських землях у складі польської річипосполитої на переломі XVII і XVIII ст. цілком не сприяли тайком ні гетьман Іван Мазепа, протектор православного Сходу, ні тогочасні козаки, як думає Чубатий (с. 92).

І. Левкович подає за актами парохії в Горішньому Потоці історію переходу уніятів на православ'я в тарногородському деканаті холмської єпархії в 40-их рр. XIX ст. (с. 94-6).

Дві статті Я. Падеха (с. 97-101) є авторефератами його статті „Ідеї гуманності й демократизму в карному праві княжої України“ в „Науковому Збірнику Укр. Вільного Університету“ (т. V, Мюнхен 1948, с. 111-28) з англійським (с. 226-8) і німецьким резюме (с. 244-6).

З видання мюнхенського НТШ „Сьогочасне й Минуле“ (1-2, 1949, с. 130-37), є перекладені статті Б. Крупницького „Шведсько-українські союзні договори 1708-1709 рр. як історичне джерело“ (с. 82-3, Е. Ю. Пеленського загальний огляд документів до історії України з Нюрнберзького процесу (с. 84-5), Ю. Старосольського „Проблеми міжнародного карного права“ (с. 109-10), М. Стахова „І. Франко як суспільно-політичний діяч“ (с. 111-3) і В. Янова „Завваги до сьогочасної духової кризи“ (с. 117-9). Його ж психологічний нарис з німецьких концентраційних таборів (с. 114-6) був друкований спершу в українській пресі в Німеччині.

Б. Крупницький тенденційно натякає на мій погляд про договір Мазепи з Карлом XII в переданні „Виводу прав України“ Орлика з моєї статті „Зв'язки Мазепи з С. Лещинським і Карлом XII“ (Записки НТШ, Львів 1933, т. 152), а промовчує мої думки, висловлені в моїй статті „Історії Козаччини“ (Мюнхен 1946, III-IV, с. 150 і 155-6), відомій йому, як видно це з його огляду загальних нарисів історії України в „Енциклопедії Українознавства“ (зш. 6). В останній своїй праці я не зв'язую шведсько-українського договору у Великих Будищах з текстом „Виводу прав України“ П. Орлика, який зредагував у „Виводі“ всі договори Мазепи з Карлом XII так, щоб якнайкраще обоснувати права України до її незалежності.

Думаю, що цей короткий огляд „Праць“ Історично-філософичної Секції НТШ з'ясовує читачеві наукову вартість кожної статті зокрема.

Микола Андрусак

Прот. Петро Білон. Спогади. Частина Перша. Пітсбург, 1952. Стр. 1-164.

Спогади Прот. П. Білона належать до того типу спогадів, що зв'язані з історичними подіями, в яких сам автор брав участь і які мають значення, як певний історичний матеріал. Вони частково заступають отой літопис, що мав би описати події, зв'язані з боротьбою за кращу долю українського народу, за його державу, за Церкву й культуру. Такого роду спогади мають велике значення для історії, будучи живим відображенням правдивих подій минулого.

Перед нами проходять живі учасники подій з їх правдивими іменами, і між цими людьми якось невимусно вирізняється ідейна, патріотична постать самого автора, борця за національні ідеали свого народу, а потім священика, борця за відродження рідної Церкви, вірного її служителя.

Як то належить спогадам, автор коротко загдує своє рідне місто Васильків біля Києва, де охристівся Великий князь Володимир (987 р.), прийнявши ім'я Василя, і де народився великий подвижник Теодосій Печерський, де не раз зупинявся проїздом на відпочинок наш славний поет Тарас Шев-

ченко. Автор згадує тепло про своїх глибокорелігійних батьків, що виховали в ньому любов до Церкви і високу повагу до священослужіння.

Далі автор переноситься своїми спогадами в юнацькі роки, згадуючи про свою службу в війську, потім про революцію 1917 року і про свою участь у боротьбі за відродження Української Держави. Не забув теж згадати про Кам'янець-Подільський Університет, про його професорів та ректора проф. І. Огієнка з його високими організаційними здібностями.

Але основна частина спогадів припадає на час перебування автора в таборах інтернованих у Польщі, де він, прийнявши сан священника, провадив організаційну працю, як от: будування похідної церкви, друкування українських церковних книг, заснування Братства св. Покрови, організація видавничого Товариства „До Світла“ та видавання популярного церковного журналу „Релігійно-науковий Вісник“.

З незвичайною простотою і щирістю описує автор „Спогадів“ те важке таборове життя і ту кипучу громадську та культурно-освітню працю, яка провадилась там за участю таких діячів, як: проф. І. Огієнко, проф. В. Біднов,

Є. Бачинський, В. Прокопович та інші. І в центрі всієї громади ми бачимо постать автора спогадів, який був душею отого розбурханого таборового життя, віддаючи праці весь свій час, усі свої останні сили, останні засоби.

Тимто й цінні для нас „Спогади“ о. Петра Білона, що написані від щирого серця, написані так, як треба було написати, щоб залишити майбутнім зразки високої жертвенности, глибокої віри в безнастанну опіку Всевишнього і палкої любови до рідного народу. „Оглядаючись на ту величезну працю коло збудування Української Похідної Церкви, на видавництво в таборах, на працю Братства Св. Покрови, на придбання вишиваної ризи та інших річей, — закінчує свої спогади автор, — стає страшно й радісно на змученому трудами й літами серці!.. Вся та колосальна праця тепер видається неможливою... І коли все те було виконане, то не завдяки нашим слабым силам, а тому, що Дух Святий, Його Благодать, Його Сила огрівала наші слабі сили, підсилювала й укріпляла нашу віру в правду нашої праці, нашої Визвольної Боротьби, віру, унаслідовану нами від віруючих батьків наших“. І далі пише так: „Нераз я згадую тут, за океаном, наше горіння поза таборовими дротами... Далеке воно вже те минуле, а світло його я бачу й тепер. І буде воно світити ще довго всім тим, хто щира любить свій Народ, свою Батьківщину. Мені залишилося молитися перед образом Святої Матері Покрови нашої, — молитися за живих і померлих моїх товаришів, співробітників та братчиків її святого імени“.

Слова ці справді повчальні для нас. А цілі спогади о. Петра Білона в гарному виданні (добра мова, добрий папір, ілюстрації тощо) цілком заслуговують на те, щоб їх читала кожна українська родина, запалюючись отим вогнем любови до рідного народу, до батьківщини.

П. Ковалів

Леонід Полтава. У вишневій країні. Новелі. В-во „Сучасна Україна“, Мюнхен 1952, 168×123, 40 ст. Ц. 50 ц.

Цією збіркою Леонід Полтава, один із видатніших представників літературної молоді (тієї вже трохи старшої молоді) на еміграції відзначив начебто свій перехід на прозу. Не хочемо цим сказати, що він закинув зовсім писати вірші, бо цього він, мабуть, не зробить, але він спробував своїх сил і в мистецькій прозі і виявив досить таки непересічний новельний талант. Коли брати в порівняння його віршову творчість і оцю збірку оповідань, то складається таке враження, наче він у прозі буде міцніший, свобідніший та суцільніший. Хоч ця збірка є тільки першим кроком автора у прозі, то все ж таки вона говорить не за початківця, а за вправного письменника, який вміє написати добре й цікаве оповідання: коротке згущене, й переконливе та рішуче не позбавлене т. зв. „поетичного польоту“. Правда, в детальному розгляді можна зробити авторові певні зауваження, нпр. щодо перебільшеної вигадливості окремих ситуацій, щодо новельної композиції, на яку наші письменники мало звертають увагу, щодо сюжету тощо, але часто доводиться дивитися на ці недоліки крізь пальці, якщо автор в іншому відношенні виявляє виразні вміння і здібності. В Полтави ці вміння є, тому ця його збірка дихає на нас певною своєю свіжістю. Є тут п'ять оповідань, які автор назвав новелями, хоч з новельної композиції є в них хіба лише виразна, часом несподівана, пуанта (динамічний вершок), яка залишає досить міцне враження, та ще може прикметна новелі згущеність, ядерність, чого, звичайно не буває в оповіданнях. (Ми рішуче схильні відділювати ці два роди короткої прози, дарма, що в нашій літературі різниця між ними дуже затирається). Так само міцне враження залишають і авторові постаті, креслені короткими мазками, але різко й гостро, хоч часами виразно тенденційно, що пригадує деякою мірою соцреалістичні постаті підсоветських письменників, тільки в протилежному напрямі.

Одначе ця тенденційність не конечно прикро вдаряє, вона в загальному видається зовсім природною і навіть переконливою, хоч насправді такою не є. Можливо, що тут немалу ролью грає авторова й читачева схильність чи залюбованість до т. зв. „твердих характерів“, які кожному читачеві імпонують, якщо вміло змальовані. Такі постаті справляють глибше враження, дають глибше переживання, так що згадана вище тенденційність стає наче зовсім природна.

Та абстрагуючи від деталей окремих оповідань, треба загальною сказати, що в цілому збірка залишає зовсім приємне враження і свідчить, що на нашому прозовому обрії появляється зовсім добрий новеліст, який, мабуть, зможе дати добрі і мистецьки витримані короткі прозові твори. Побачимо.

Б. Ром.

Антон Хижняк. Данило Галицький, роман. „Радянський письменник“ Київ 1951, 386(6) ст.

Антон Хижняк маловідомий письменник, хоч почав писати з 1929 р. Перша його книжка „Львівські оповідання“ вийшла 1949 р., а якась п'єса „На велику землю“ 1949 р. А оце автор спокусився на історичну тему і написав історичний роман про галицького князя Данила. Прочитавши його, немає причини жалувати, що не довелося читати попередніх творів, бо вони напевно написані під смак „старшого брата“. Одначе цікаво було, що може написати на цю історичну тему підсоветський письменник та яке може бути його ставлення до галицького короля. Показується, що ставлення зовсім прихильне, бо король Данило був „руським“ князем. Слово „руський“ вживається тут в значенні іменника, „руськими“ називають себе, як відомо москалі. Отже галицькі князі і Галичина і Волинь і все-все — „руське“, тобто „руське“, російське. Отже автори завдання було це якнайвиразніше читачеві втовкмачити в голову й душу. Він виконав це для „старшого брата“ зовсім задовільно, бо всіх зробив рускими (руськими). Отже

„руський“ був князь Роман і Данило, „руські“ були київські князі, такі самі як і оті північні, що зруйнували Київ. „Руський“ був теж Галич і Володимир Волинський подібно як Суздаль і Новгород Вел. та інші, без різниці. Ба ні, різниця є. Оті північні руські, що руйнували „руський“ Київ, це якісь кращі люди, і мудріші, і сильніші, і хоробріші, і славініші, словом такі, як пасує бути „старшому братові“. Вони захищали всі „руські“ землі, отже й Галичину з Волинню від чужих загарбників, серед яких не останнє місце займає і ...папа. Він бо бажав „із сходу й заходу стиснути руських і підкорити Русь папству“. З тією метою папа коронував Данила королівською короною, але Данило „немов забув про це, так ніби відбулась якась дріб'язкова подія, І королем себе не називав галицький князь і всім наказав, щоб не вживали цього слова“.

— Я руський князь, — говорив він, — без пап римських жив і жити буду, і руські люди потреби не мають уклонятися тим папам. А що королем назвали, нехай у Римі з цього тішаться“. (ст. 35). Отак говорить князь Данило, а мова його, це жива мова сучасного комсомольця, чи партійного агітатора. Отже не вдалося папі стиснути „руських“, бо ці були хитріші, особливо ж дуже хитрий і мудрий був Олександр Невський, „який зумів і тут відбити напад папи і велику поміч подав Данилові“.

Полишаємо на боці те, що авторові довелося грубо таки пофальшувати історію, аби виконати соцзамовлення, бо це вже справа буденна, але підкреслимо, що в цілім романі нема нічого, що нагадувало б хоч трохи оті давні княжі часи. І мова персонажів і поведінка і звичаї — сьогоднішні більшовицькі. І король Данило не король, а якийсь сучасний комсомольський хлопчак — навіть не партійний достойник. Кольориту даної особи ні сліду, давні події наче перенесені в советські умовини. Тільки імена персонажів історичні, але вони причеплені сучасним московсько-советським патріотам. А противники князя Дани-

ла, це вороги народу, тодішні „буржуазні націоналісти“, які хотіли продати руську землю іноземним загарбникам-імперіялістам.

З якого б боку не підходити до цієї повісти — нічого не знаходимо, що свідчило б бодай про марний літературний талант автора. Все банальне, штамповане, безнадійне, аж жаль стає, що так спартачена цікава історична тема. Але на замовлення, мабуть, інакше не можна писати, бо „старший брат“ потребує від молодшого не літератури, але політичної пропаганди. Однак і з цього боку автор виконав завдання — з нашого погляду — мізерно, бо не вмів навіть добре й переконливо брехати.

Б. Р.

З ТЕАТРУ

„Бояриня“ — Драматична поема Лесі Українки. Українська Театральна Група в Нью-Йорку — Постави і сценічне оформлення: Володимир Лисняк, музичне оформлення: Вадим Кіпа, костюми: Микола Бутович, співпостави: Володимир Змії.

Виставу „Бояриня“ у виконанні групи б. учнів Театральної Студії Йосипа Гіркача треба якнайкраще привітати. В першій мірі слід погратувати молодим ініціаторам цього театального почину за вибір п'єси. Зі сцени зазвучала справжня велика поезія, а національно-політична актуальність „Боярині“ сьогодні мабуть ще яскравіше унагледнюється, ніж в часи, коли велика поетка писала цей свій драматичний твір. Слухаючи „Бояриню“, слідкуємо з глибоким подивом за тою неймовірною інтуїцією, з якою Леся Українка розкриває суть і засоби московського імперіялізму, яких дехто з наших „земляків“ ще й сьогодні не розуміє. Тому вистава „Бояриня“ крім мистецької цінності великого поетичного твору, має ще й велике національно-виховне значення.

Володимир Лисняк дав себе пізнати в „Боярині“ в потрібній ролі: Як режисер, автор сценічного оформлення і актор. Ми схильні на першому місці поставити його як оформлювача сцени. Декорації в „Боярині“ вражають

мистецькою економічністю засобу і естетичним смаком. Коли додати до цього вміння орудування світляними ефектами, можемо сміло сказати, що сценічне оформлення „Боярині“, це великий успіх Театральної Групи і Володимира Лисняка.

Режисура вдумлива і небанальна, хоч інколи зраджує ще недостачу досвіду поставників, зокрема в мізансценах. Все ж з усього видно, що поставники не йшли за втертими трафаретами, а намагалися знайти своє, оригінальне, режисерське трактування п'єси. Це дуже багато і за це належить їм признання. Відхід Оксани в світло (фінал п'єси) дуже добре подуманий, однак дальший хід по сходах вже зайвий і режисерськи не виправданий.

Музичний дострій (автор і виконавець: Вадим Кіпа) дискретний, доцільний і згідний із стилем п'єси.

Володимир Лисняк в ролі Степана викликає деякі застереження. Як позитивне, треба підкреслити факт, що цей молодий актор в „Боярині“ вибрався вже прикрої манери і штучності, які ми в нього спостерігали ще в останніх виставах Театральної Студії. Однак, граючи Степана, він захопився ліричною сторінкою своєї ролі і любов'ю до Оксани, забуваючи в трактуванні ролі про важнішу проблему душі Степана, а саме, відношення до рідного краю і московського оточення. Цей внутрішній конфлікт героя „Боярині“ в Лисняка акторськи як слід нерозкритий.

Ліда Крушельницька в ролі Оксани — переконлива, не зважаючи на те, що в сильно драматичних сценах відчувається в неї деяку недостачу „широкого акторського віддишу“. Все ж видно, що акторка віднеслась до свого важкого завдання дуже солідно і вложила у виконання героїні п'єси багато праці.

Дуже культурно і з великим розумінням грає Степанову маму Ліда Погребінська. Це був би великий сценічний успіх, якби... артистка не говорила так тихо, що більшість її фраз пропала для глядача. На нашу думку найбільш акторськи дозрілим в „Боярині“ був Микола Василик в невелич-

кій ролі гостя. Лариса Кукрицька в ролі Ганни створила гарну і правильну сценічну постать. Мусить тільки пам'ятати, що „ломати“ вірш Лесі Українки неправильними наголошеннями — це промах. А в неї було декілька неправильних наголосів. Це можна одначе легко направити. Перебійних (Іва Куліш) і Перебійний (Володимир Змій) могли б у своїх невеличких ролях внести більше оригінальності і свіжости.

В цілому — вистава культурна і почин молодих фанатиків театрального мистецтва заслуговує на велику та негайну підтримку нашого громадянства і його керівних чинників. В нашій американській театральній „мізерії“, яка призвела до ліквідації Театральної Студії Йосипа Гірянки — змагання ініціаторів Української Театральної Групи (Лисняка і Змія) це справді ясний промінь серед темряви.

Володимир Блавацький

3 бібліографічних мандрувань

Гуменна, Докія. Діти чумацького шляху, роман у чотирьох книгах. Книга четверта. Ніч. Видання Автора [Нью Йорк] 1952. 205×150 мм. 248 ст. Ціна \$2.50.

До трьох томів цієї незвичайно цікавої повісти, що вийшла з друку ще в Німеччині, доходить оце четвертий і останній том, виданий власним накладом авторки. Тема цієї повісти, як відомо, культурне життя під московсько-більшевицькою окупацією в 20-30 роках. Головну увагу авторка звертає на літературне життя того часу в Харкові і змальовує його досить детально. Можна мати сякі чи такі застереження до цієї повісти з композиційного боку, проте не дасться заперечити, що це один з найвидатніших творів української літератури на еміграції за останніх кілька років.

Гоголь, Микола. Страшна помста та інші оповідання. За редакцією Яр. Рудницького. КПУК кн. 12. Вінніпег 1952, 180×133 мм. 147 ст. Ц. 1.50.

В 100 роковини смерті М. Гоголя Клуб Приятелів Української Книжки під керівництвом І. Тиктора видав збірку оповідань Гоголя з українського життя. Ці оповідання визначаються тим, що в них автор майстерно сплів фантастичні картини з українського казкового світу з реалістичними картинами українського народного побутового життя. До збірки ввійшли оповідання: Сорочинський ярмарок, Майська ніч або утоплена і Страшна помста — в перекладі А. Харченка.

Збірка вийшла під редакцією і вступною статтею Яр. Рудницького. Ця книжка дає нагоду читачеві, який знає Гоголя хіба з газетної дискусії на тему, чи він наш письменник, а чи московський, познайомитися ближче з деякими творами Гоголя з українською тематикою.

Марська, В. Буря над Львовом. Повість у двох частинах. В-во „Київ“, Філадельфія 1952, 217×140, 212 ст. Ціна 2.20.

Перша частина цієї повісти („Весна восени“) друкувалася вперше у Львові 1944 р., а друга „Сіре і червоне“ друкується вперше. В першій частині авторка змальовує відомі вересневі події пам'ятного 1939 року, тобто польсько-німецьку війну та зв'язані з нею події й настрої українських людей, які, ніде правди діти, дуже багато надіялися. В другій частині авторка накреслює правдивий образ першої большевицької окупації західних земель та влучно замаркує різні настрої громадянства. Події змальовані в повісті подано зовсім вірно, так що повість в тому відношенні може правити за документ. Тільки ж це не звичайна хроніка і не репортаж, бо авторка старалася оформити весь той матеріал у повість, яка читається цікаво і не без приємности.

Орест, Михайло. Гість і господа. Книга поезій четверта. [Філадельфія] 1952, 215×145, 67(+1) ст. Накладом прихильників творчости автора. Ціна \$1.25.

Воропай, Олекса. Українські народні приповідки. Впорядкував... Зошит перший. Лондон 1952, 175×123, 64 ст. Накл. книгарні СУБ у Лондоні. Ціна 3 шіл.

Автор задав собі чимало труда і збирав багато українських приказок, з яких ще чимало живе в устах українського народу, але багато вже зовсім позабувалося. А шкода, бо в тих приказках криється народня мудрість, якої варто повчитися. Це, щоправда, дуже невеличка збірка, але добре, що й така збереже від забуття багато цінних думок і висловів. Варто працювати над дальшою збіркою.

Кравців, Богдан: До проблеми Тура-Сварога-Трояна. Сторінка з „Мітології Української Землі“. Відбитка з журналу „Київ“ ч. 1, 2, 1952. 230×150, 15(+1).

Автор розглядає питання трьох мітологічних богів давньої України, користуючись у своїх дослідях новими науковими матеріалами а зокрема археологічними, фолклірними та ін. Автор вносить багато нового й цікавого.

Нагаєвський, І. о. Батьки і діти. Світла й тіні модерного виховання. В-во „Америка“, Філадельфія 1952, 235×155, 116 (+4) ст. Ціна 1.00.

Автор цієї книжки розглядає недоліки сучасного модерного виховання дітей та вказує на причини недостатнього виховання. Книжка незвичайно цікава й вартісна, особливо тепер, коли виховання нашої дітвори загрожене різними умовами життя. Варто познайомитися з книжкою кожному українському батькові й матері, щоб знати, що чигає на їх дітей на кожному кроці.

Вашенко, Г. проф. Виховання волі і характеру. Частина перша. Психологія волі й характеру. В-во СУМ. Лондон 1952, 135×125 мм. 256 ст.

Мірчук, Петро. Акт відновлення української державности 30. червня 1941 року. Його генеза та політичне й історичне значення. Видання Гол. Управи ООЧСУ. Нью Йорк 1952, 205×140 мм. 64 ст. Ц. 50 ц.

Автор обговорює проголошення віднови української державности 30. червня 1941 р. у Львові досить обширно і наводить чимало фактів, широкому загалові громадянства мало відомих. Хто цікавиться організацією ОУН та її роздвоєнням, знайде тут відповідь на те, чому обидві ОУН ненавидять себе гірш непримирених ворогів. Інтерпретація наведених тут фактів залишається, очевидно, самим читачам, бо не до кожного з них авторова аргументація буде однаково промовляти. Залишаючи оцінку книжки спеціалістам, скажемо тільки, що як для звеличників так і для противників акту відновлення, які знають тільки здебільша всю історію або й зовсім не знають, є тут багато матеріалу, з яким варто познайомитись усім.

Коваль, В. Не дискутувати, а викривати! На тему українсько-російських відносин. Видання Гол. Управи СУМА. Нью Йорк 1952, 170×134 мм. 59 ст. Ц. 25 ц.

Дуже потрібна і актуальна брошура, в якій автор ставить собі за ціль викривати й демаскувати московських політиків на еміграції та їх коляборантів малоросів-федералістів. Опираючись на їх такі писання і діях автор виказує всю їх забріханість, фальш і облуду, які виявляються майже на кожному кроці. Автор назбирав багато матеріалу і дуже переконливо аргументував правильні твердження. Цю книжечку варто прочитати кожному українцеві, хочби для того тільки, щоб пізнати небезпеку, яка грозить з московського боку.

Юркевич, Марія. Літо. Збірник для дошкільця та для дітей нижчих клас. Упорядкувала... Філадельфія 1952, 205×155, 48 ст. Вид. Кооп. „Базар“. Ціна 70 ц.

Це збірничок різних оповідань, віршиків, казок, загадок, співів та гор для дітей дошкільного і шкільного віку. Ввесь матеріал цієї збірки пристосований до віку дітей, а завдання збірника: допомогти батькам (і вчителям) виховувати дітей, а зокрема виховувати в українському дусі. Варто

мати цей збірничок кожній українській дитині, бо з нього дитина познайомиться і з деякими українськими поетами й письменниками та їх творами.

Казимира, Богдан. Монсіньор Аделяр Лянжевен і українці. Едмонтон, Алта., Канада. 1952. 210×142, 31 (+1) ст. Б-ка Кат. Акції ч. 7. Ціна 25 ц.

Автор розповідає про канадійського архієпископа монс. Аделяра Лянжевена та його працю й старання допомагати українським поселенцям у Канаді. Праця оперта на архівних матеріалах і свідченнях наочних свідків.

Дирда, Марко, о. ЧСВВ. Церква і молодь. Б-ка Кат. мол. ч. 5. Едмонтон 1951, 145×105 мм. 24 ст. Ціна 10 ц.

Автор обговорює енцикліку папи Пія XI. про християнське виховання молоді та подає свої міркування на цю тему, заохочуючи оперти виховання дітей і молоді на основах християнської науки.

Німчук, Іван, д-р. Дві папські енцикліки в соціальних справах. Б-ка Кат. Акції ч. 6. Едмонтон, 1951, 145×105, 32 ст. Ціна 10 ц.

Автор обговорює головні ідеї двох папських енциклік: „Рерум новарум“ папи Лева XIII. з 1891 р. і Квадрагезімо анно папи Пія XI. з 1931 р. в суспільних справах.

Книш, Зиновій: Дух, що тіло рве до бою... (Юліан Головінський, Крайовий Командант У.В.О.) Вінніпег 1951. 203×138, 198(+2) ст. Ціна 2 дол.

Автор розказує коротко історію Української Військової Організації на зах. українських землях, про народження Організації Українських Націоналістів та про деяких її провідників, серед яких Ю. Головінський відіграв визначну роль. В книжці є чимало цікавих фактів, які висвітлюють дії підпільних організацій під польською окупацією.

Графіка в бункрах УПА. Альбом дереворитів виконаних в Україні в роках 1947-1950 мистця укр. підпілля Ніла Хасевича — „Бей Зота“ та його учнів. Видає В-во передруків українських підпільних видань в Україні „Пролог“ за редакцією Дмитра Баглая,

проф. Петра Мегики і проф. Лева Шанковського. Обгортки й видавничий знак запроектував Петро Андрусів. В-во „Пролог“, Філадельфія, Па. 1952. 310×230, 69(+3) ст. Ціна \$5.90.

Бюлетень Президії Української Вільної Академії Наук, ч. 1. Вінніпег, Канада 1951. 280×213, 19(+1) ст. Зміст: Д. Дорошенко (1882-1951), Ювілей праці й самопосвяти, До ідейних основ наукової праці на еміграції, Три роки праці Президії УВАН (1949-1951, УВАН у 1951 р., Відгуки на працю й видання УВАН.

Карпатська Січ. Бюлетень Братства Карпатських Січовиків. Р. III. Ч. 1(7) ст. 4. Бюлетень виданий в 13 річницю Карпатської України і містить на першій сторінці світліну першого сойму К. У. 15. 3. 1939.

Рудницький, Ярослав, Б. Назви „Галичина“ й „Волинь“. УВАН. Серія Назвознавство ч. 3. Накл. Укр. Нар. Дому. Вінніпег 1952, 228×153 мм. Ц. 50 ц.

В серії своїх назвознавчих студій автор розглядає походження назви Галичина, і виводить її від слова „галич“—вороння та назву „Волинь“ від слова веліти-волити = наказувати.

Качор, Андрій, інж. Оста Луцький. (Пам'яті визначного українського громадського діяча). Вінніпег 1952, 220×150, 32 ст. Автор подає життя й діяльність відомого в Галичині перед війною кооператора й громадського діяча, посла до польського сойму О. Луцького, що був теж одним з чоловічих представників „Молодої Музи“.

Вісник Інституту заочного навчання. Неперіодичний бюлетень ІЗН для співробітників, студентів і преси. Сарсель, 1952. ч. 4. (січень) ст. 28.

Каталог Першої виставки українського образотворчого мистецтва у Вінніпегу 7-8-9 вересня 1951 (20) ст.

Список видань (1945-1952) Української Вільної Академії Наук у Вінніпегу. 4 ст.

Каталог українських поштових марок 1950. II. частина. Недержавні випуски. Під загальною редакцією Юлі-

яна Максимчука. Накл. В-ва М. Бігус і С-ка. Ульм-Донау 1950, 205×148 160 сторін.

В книжці показано й обговорено спеціальні поштові марки, т. зв. недержавні випуски, видавані з різних

нагод, нпр. поштові марки укр. еміграційних урядів, військових формацій, таборових пошт у Німеччині, пластових організацій, підпільної пошти та чужинні приватні марки з укр. тематикою.

Рай (Роман) Лапіка, якого уривок драми про українське підпілля друкуємо в цьому числі, народився 13. листопада 1915 р. в МекКіс Ракс, Па. Його батьки, Андрій і Софія Лапиця були українці. Він сам є теж свідомим українцем. Студював у Пітсбурзькому, Ньйоркському та Колумбійському університетах, а тепер студіює в Колумбійському університеті драму й новелю.

Писати почав з 16 років фантастичні оповідання. Одержав кілька нагород у формі похвальної грамоти (від Writers Digest, за опов. „Не виграв ніхто“), п'ять тузинів рож (за опов. „Другої шанси не буде“ та ін.).

Більше щастить йому з драмою. Написав чотири драми і сім одноактних п'єс. За третю драму „Урвана струна“ одержав нагороду дві тис. дол. від фонду Мистецтва й Театру в 1951 р., за четверту „Підпілля“ двісті дол.

До написання драми „Підпілля“ надхнуло його життя майора УПА Степана Хріна, який загинув у 1951 р. проживаючись на Захід.

Багато допомогли йому до написання драми своїми інформаціями, порадами і фактами: Микола Лебідь, Лев Шанковський, М. Ветухів та деякі бувші вояки УПА.

Драма „Підпілля“ була виставлена в Вест Палм-Біч на Флориді 10-16 лютого 1952 і викликала прихильну оцінку місцевої преси.

Літературна і театральна агенція „Мюзік Корпорейшен оф Амеріка“ старається виставити обидві драми на Бродвею в Нью Йорку.

Донедавна Р. Лапіка був редактором тижневика „Фектс он Файл“, який видавав двадцять років, а цього літа став одним з редакторів радіотелевізійного тижневика „Спонзор“, з доручення якого відбув подорож до Канади, щоб написати про канадійське радіо і телевізію. В цій статті говорить теж про українські радіовисилання „Голосу Канади“ на Україну.

(З автобіографії для „Киева“)

CAMERA OBSCURA

Редакція недільної „Свободи“ ч. 22. відповідає одному читачеві: „Чому Ви думаєте, що оповідання Ф. Мелешка „ординарне“? Чи не тому, що там щурі, жебраки й інший бруд життєвий? Але письменники повинні нічого не обминати, якщо воно є в житті, такі твори допомагають пізнавати таки бруд, і з ним боротися, очищати від нього людське життя.“ (підкр. наше, ред.)

Що за нерепетовий погляд на літературу і, порада письменникам! Іншими словами автор радить: очищати життя і запаскуджувати літературу. Якби наші письменники послушали цієї поради, то наша література стала б збірником всякого бруду і нечисті і замість очищати життя — запаскудила б його ще більше, додаючи до бруду життя ще й брудну літературу. Боротися з брудом не можна з допомогою бруду, лише навпаки. Це перестарілий погляд, якого сьогодні, окрім редакції „Свободи“, не визнає ніхто. Твори, що показують бруд, не знищують його, тільки множать. Література, що показує бруд, викликає огиду в читача, чого доказом лист читача Мелешкового оповідання до редакції „Свободи“. Читач утікає від життєвого бруду в чарівний світ мистецтва. Бруду в літературі шукають лише дегенерати, і — так само дегенерати його змальовують у своїх творах.